

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΥΠΕΡΣΥΝΕΡΓΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ Π. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Αντιπρόεδρος*
ΔΙΝΟΣ Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, *Γενικός Γραμματέας* Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑΣ,
Ταμίας Ν. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ, *Μέλη* ΜΑΝΟΛΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ,
ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΑΚΗΣ, Ι. Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ, Ν. Κ. ΛΟΥΡΟΣ,
ΝΙΚΟΣ ΣΒΟΡΩΝΟΣ

Διευθνήτης του Ίδρύματος Ε. Χ. ΚΑΣΔΑΓΑΝΗΣ

WOLFGANG SCHADEWALDT
ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ
ΚΑΙ
ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΟΜΗΡΟΥ

Β' ΤΟΜΟΣ

ΟΜΗΡΙΚΕΣ ΣΚΗΝΕΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

ΦΑΝΗΣ Ι. ΚΑΚΡΙΑΔΗΣ

ΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1982

ΕΚΤΟΡΑΣ ΚΑΙ ΑΝΔΡΟΜΑΧΗ

Ἀπόδοση

Μὲ τὴ συμβουλή τοῦ μάντη Ἑλενου ὁ Ἑκτορας ἀφήνει τὴ μάχη καὶ ἔρχεται στὴν πόλη (Z 237). Ἡ μητέρα του Ἑκάβη καὶ οἱ γυναῖκες τῆς Τροίας ἔπρεπε νὰ κάνουν παράκληση στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς — ἔτσι συμβούλεψε ὁ μάντης— γιὰ νὰ ἀνακόψει ἢ θεᾶ τὴν ἐπιθετικὴ ὁρμὴ τοῦ Διομήδη· γιὰτι ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη ὁ Διομήδης ἔχει στριμώξει πολὺ τοὺς Τρῶες.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴ μητέρα του ὁ Ἑκτορας ἐπισκέπτεται τὸν Πάρη, γιὰ νὰ τὸν φέρει πίσω στὴ μάχη ποὺ τὴν εἶχε ἐγκαταλείψει. Τὸν βρίσκει νὰ παίζει μὲ τὰ ὅπλα του, ἐνῶ ἡ Ἑλένη εἶναι ἀπασχολημένη μὲ τὶς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ (Z 321). Τοῦ μιλᾷ σοβαρά: ἔξω σκοτώνονται οἱ ἄνδρες, γιὰ νὰ σώσουν τὴν πόλη καὶ τὸ τεῖχος, καὶ ὁ πόλεμος ἔχει ἀνάψει ἐξαιτίας του. Ὁ Πάρης δείχνει ἔτοιμος: θὰ τὸν προλάβει, τοῦ λέει, πρὶν βγεῖ ἀπὸ τὴν πόλη. Ἡ Ἑλένη καταριέται τὸν ἑαυτὸ της καὶ τὴ ζωὴ της πλάι σ' ἓναν ἄντρα χωρὶς τιμὴ, καλεῖ ὥστόσο τὸν κουνιάδο της νὰ καθίσει· περνᾷ δὲ τόσα βάσανα γιὰ τὸ χατίρι τὸ δικό της καὶ τοῦ Πάρη. Ὁ Δίας εἶχε δώσει καὶ στοὺς δύο μοῖρα τόσο δυστυχημένη, ὥστε οἱ ἄνθρωποι ποὺ θὰ ζήσουν ἀργότερα θὰ ἔχουν νὰ τὸ λένε. Ὁ Ἑκτορας ἀρνιέται· ἡ καρδιά του τὸν τραβᾷ κιόλας νὰ βρεθεῖ ἔξω μαζὶ μὲ τοὺς Τρῶες, ποὺ τόσο τὸν ἀποζητοῦν. Ἄς ξεσηκώσει, τῆς λέει, κι ἐκείνη τὸν ἄντρα της, κι αὐτὸς ἄς βιαστεῖ, γιὰ νὰ τὸν προλάβει μέσα στὴν πόλη (Z 365-368):

*...ἐγὼ θὰ τρέξω τώρα σπῆτι μου, νὰ ἰδῶ τοὺς ἐδικούς μου,
νὰ ἰδῶ καὶ τὸ ἀκριβὸ τὸ ταίρι μου καὶ τὸ μωρὸ τὸ γιό μου.
Ποῖός ξερεῖ ἂν πάλε ἀπὸ τὸν πόλεμο θὰ τοὺς γυρίσω πίσω,
γιὰ κι οἱ θεοὶ ἀπὸ χέγια ἀργίτικα θὰ μὲ σκοτώσουν τώρα.*

- Εἶπε, καὶ φεύγει ὁ μέγας Ἐχτορας μεμιάς ὁ κρωοσειστής,
 370 καὶ ἔφτασε γρήγορα στὸ σπῆτι του τὸ ἀρχοντοκαμωμένο·
 ὥστόσο τὴν κρουσταλλοβράχιον δὲ βροῆκε ἐκεῖ Ἄντρομάχη·
 τί μὲ τὸ γιό της καὶ τὴ βάρια της τὴν ὁμορφομαντούσα
 στὸ καστροπόργι ἀπάνω κλαίγοντας, βογκώντας ἐστεκόταν.
 Κι ὁ μέγας Ἐχτορας, τὴν ἄφεργη γυναῖκα του ὡς δὲ βροῆκε,
 στῆς πόρτας τὸ κατώφλι στάθηκε καὶ ρώτησε τίς σκλάβες:
 «Ἐλάτε, σεῖς οἱ σκλάβες, πέστε μου τὴν πάσα ἀλήθεια τώρα·
 Ποῦ πῆγαν ἡ Ἄντρομάχη φεύγοντας ἢ χιονοβραχιονιάτη;
 Μήνα σὲ κάποια συννυφάδα της, μὴ σὲ κοινιάδα ἐπῆγε;
 γιὰ ἀνέβη μὲ τίς καλοπλέξουνδες ἀρχόντισσες, ποῦ πάνε
 380 στὴ φοβερὴ θεὰ παράκληση, τὴν Ἀθηναῖα, νὰ κάνουν;»
 Καὶ τότε ἡ πρόθυμη κελάρισσα τοῦ ἀπηλογήθη καὶ εἶπε:
 «Ἐχτορα, τώρα ἀφοῦ μὲ πρόσταξες νὰ πῶ τὴν πάσα ἀλήθεια
 μήτε σὲ κάποια συννυφάδα της γιὰ σὲ κοινιάδα ἐπῆγε,
 μήτε καὶ μὲ τίς καλοπλέξουνδες ἀρχόντισσες, ποῦ πάνε
 στὴ φοβερὴ θεὰ παράκληση, τὴν Ἀθηναῖα, νὰ κάνουν·
 μόνο στὸ μέγα πύργο ἀνέβηκε, σὰν ἄκουσε οἱ δικοὶ μας
 πὼς τσάκισαν, καὶ οἱ Ἀργίτες ἔχουνε τρανὴ κερδέψει νίκη.
 Πῆγε λοιπὸν τρεχάτη καὶ ἔφτασε στὸ καστροτεῖχι ἀπάνω,
 ἴδια τρελή, μαζὶ καὶ ἡ βάρια της τὸ γιό σας κουβαλώντας».
 390 Ἔτσι τοῦ μίλησε ἡ κελάρισσα, καὶ αὐτὸς γοργὰ ἀπ' τὸ σπῆτι
 κινάει, τὸν ἴδιο δρόμο παίροντας μέσ' ἀπ' τίς ὥριες ροῦγες.
 Μὰ τὴν τρανὴ ὡς ἀφῆκε πίσω του τὴν πόλη καὶ εἶχε φτάσει
 στὸ Ζεφβοπόρτι, ὁποῦθε θά' βγαίνε στὸν κάμπο, βλέπει ὁμπρὸς του
 τὸ ἀκριβαγόραστο τὸ ταῖρι του νὰ τρέχει νὰ τὸν φτάσει,
 τὴν Ἄντρομάχη, τοῦ Ἡετίωνα τοῦ ἀντροκάροδου τὴν κόρη,
 στὴν ὑποπλάκια Θήβα ποῦ ἔμενε, στοὺς Κίλικες ρηγάρχης
 (στὴ Θήβα, πάνω της ποῦ ὑψώνονταν ἡ δασωμένη Πλάκος)
 καὶ εἶχε τὴν κόρη του στὸν Ἐχτορα τὸ χαλκοκράνη δώσει.
 Ἦρθε λοιπὸν καὶ ἐστάθη ἀντίκρου του, καὶ ἡ βάρια ἀπὸ κοντὰ της
 400 μὲς στὴν ἀγκάλη τὸ ἀπονήρευτο κρατώντας μωρουδάκι,
 τὸ γιό τοῦ Ἐχτόρου τὸ μονάκριβο, πανώριο σὰν ἀστέρη·
 Σκαμάντριο τὸ ἔκραζε ὁ πατέρας του καὶ Καστραφέντη ὁ κόσμος·
 τί ὁ Ἐχτορας ἦταν ποῦ διαφέντενε τὸ κάστρο μοναχός του.
 Κι αὐτὸς δίχως μιλιὰ ἀντρογέλασε σὰν εἶδε τὸν ὕγιό του·
 καὶ δίπλα του ἡ Ἄντρομάχη στάθηκε μὲ μάτια δακρυσμένα,
 τὸ χέρι τοῦ ἔσφιξε, τοῦ μίλησε, καὶ αὐτὰ τοῦ λέει τὰ λόγια:

- «Ἄπ' τὴν ὁρμὴ τὴν ἴδια σου, ἄμοιρε, θὰ βρεῖς τὸ θάνατό σου,
 καὶ τὸ μωρό σου δὲ σπλαχνίζεσαι καὶ οὐδὲ τὴ μάυρη ἐμένα,
 410 ποῦ γρήγορα θὰ μείνω χήρα σου· τί εὐτὸς οἱ Ἀργίτες ὄλοι
 ν' ἀνοίξει ἡ γῆ νὰ μῶ καλότερα χίλιες φορές, τί πιά ἄλλη
 δὲ θά'χω ζεστασιά, ἂν μοῦ πέθαινες, τρανοὺς μονάχα θά'χω
 καημούς· καὶ οὐδὲ κὰν ζοῦν ὁ κύρης μου καὶ ἡ σεβαστὴ μου ἡ μάνα.
 Τὸν κύρη μου ὁ Ἀχιλλέας τὸν σκότωσεν ὁ ἀρχοντογεννημένος,
 καὶ τῶν Κιλικίων τὸ ἀψηλόπορτο, τὸ μυριοπλοῦσιο κάστρο,
 τὴ Θήβα, ἐπάτησε, καὶ σκότωσε τὸν Ἡετίωνα ἀκόμα,
 μὰ δὲν τὸν ἐγδυσε, τὸ σπλάγχο του βαθιὰ τὸν ἐσεβάστη·
 μὲ τὰ πολὺπλοῦμά του τ' ἄρματα τὸν ἔθαψε, καὶ μνημα
 τοῦ ἀσκώνει καὶ φτελιὲς τοῦ φύτεψαν ὀλόγυρα οἱ πανώριες
 420 Νεραῖδες τοῦ βουνοῦ, ποῦ ἐγέννησεν ὁ Βροντοσκουταράτος.
 Κι εἶχα καὶ ἑφτά ἀδερφοὺς ποῦ χαίρομουν στὸ ἀρχοντικό μας μέσα,
 καὶ ὄλοι τὴν ἴδια μέρα ἐδιάβηκαν στὸν Ἄδη κάτω, τί ὄλους
 τοὺς σκότωσε ὁ Ἀχιλλέας ὁ πέρφανος, τὴν ὥρα ποῦ βοσκοῦσαν
 τὰ στριφτοζάλικα τὰ βόδια μας καὶ τ' ἄσπρα πρόβατά μας.
 Καὶ τὴ μητέρα μου, ποῦ ἀφέντενε στῆς δασωμένης Πλάκος
 τὰ ριζοπλάγια, ἐδῶ τὴν ἔφερε μὲ τ' ἄλλα του τὰ κοῦρσα,
 καὶ ξαγορὰ ἀφοῦ πῆρε ἀρίφνητη τὴ λευτερόναι πάλε·
 τότε ὅμως ἡ Ἀρτεμη στοῦ κύρη της τὴ σκότωσε, ἡ δοξεύτρα.
 Ἐχτορα, τώρα ἐσὺ πατέρας μου καὶ σεβαστὴ μου μάνα
 430 καὶ ἀδέρφι, ἐσὺ καὶ λεβεντόκορμος στὴν κλίνη σύντροφός μου.
 Ἄχ ἔλα τώρα πιά, σπλαχνίσου καὶ μείνε ἐδῶ στὸν πύργο,
 μὴν κάνεις ὄρφανὸ τὸ σπλάγχο σου, μὴν κάνεις χήρα ἐμένα.
 Στὴν ἄγρια τὴ σκυιά τὸ ἀσκέρι σου γιὰ στήσε δίπλα τώρα,
 κεῖ ποῦ τὸ κάστρο εὐκολοπαίρνεται καὶ τὰ τειχιά πατιοῦνται.
 Ν' ἀνέβουν τρεῖς φορές δοκίμασαν μὲ διαλεγμένο ἀσκέρι
 οἱ γιοὶ τοῦ Ἀτρέα καὶ ὁ πολυδόξαστος ὁ Ἰδομενέας καὶ ὁ γαῦρος
 Διομήδης καὶ ὁ Αἴας καὶ ὁ σιωνόματος ὕγιος τοῦ Οἰλέα, δῶ πάνω·
 θεὸς κάποιος μάντης τοὺς ἀρμήνεψε, τίς θεῖες βουλὲς ποῦ ξέρει,
 θεὸς καὶ μονάχοι τοὺς δοκίμασαν καὶ ἀπὸ δικοῦ τους ἦρθαν».
 440 Κι ὁ μέγας κρωοσειστής Ἐχτορας ἀπηλογιά τῆς δίνει:
 «Κι ἐγὼ ὅλα τοῦτα τὰ στοχάζομαι, καλὴ μου, ἀλήθεια· ὥστόσο
 μπροστὰ στοὺς Τρῶες περίσσια ντρέπομαι καὶ στὶς μακρομαντοῦδες
 Τρωαδίτισσες, μακριὰ ἀπ' τὸν πόλεμο σὰν τὸν κιοτὴ νὰ φεύγω·
 μήτε τὸ λέει ἡ καρδιά μου, τί ἔμαθα νὰ ἔμαι ἀντρειωμένος πάντα
 καὶ μέσα στὴ σφαγὴ νὰ βρίσκομαι στοὺς Τρῶες τοὺς μπροστομάχους,
 τὴν τρανὴ δόξα τοῦ πατέρα μου καὶ μένα νὰ κρατήσω»

- τι ἐγὼ στὸ νοῦ μου καὶ στὰ φρένα μου καλὰ τὸ ξέρω ἀλήθεια·
 Θὰ ξημερώσει μέρα κάποτε ποὺ θὰ χαθεῖ τὸ κάστρο
 τῆς Τροίας καὶ ὁ Πριάμος ὁ πολέμαρχος καὶ ὅλος μαζί ὁ λαὸς του.
- 450 Μὰ τόσο γιὰ τῶν Τρώων δὲ νοιάζομαι τὰ πάθη ὅπου νὰ ἴδῃθουν,
 καὶ οὐδὲ γιὰ τὴν Ἑκάβη νοιάζομαι καὶ γιὰ τὸν Πρίαμο τόσο
 καὶ γιὰ τ' ἀδέρφια μου, ποὺ κάποτε περίσσια καὶ ἀντρεωμένα
 θὰ κολιστοῦν στὴ σκόνῃ, πέφτοντας ἀπ' τῶν ὄχτρῶν τὰ χέρια —
 ὅσο γιὰ σένα, ὅταν χαλκάρματος κάποιος Ἀργίτης πάρει
 τὴ λευτεριά σου καὶ ξεπίσω του σὲ σέρνει δακρυσμένη·
 καὶ στὸ Ἄργος πέρα ὑφάνεις ἔπειτα στὸν ἀργαλειὸ μιᾶς ξένης,
 καὶ ἀπ' τὴ Μεσσήδα ἢ τὴν Ὑπέρεια σοῦ λὲν νερὸ νὰ φέρνεις,
 πολλὸ ἄθελά σου, μὰ ἀνημπόρετῃ θὰ σὲ βαραίνει ἀνάγκη·
 καὶ κάποιος πεῖ τυχόν, θωρώντας σε νὰ χύνεις μαῦρα δάκρυα:
- 460 "Γιὰ κοῖτα τὴ γυναῖκα τοῦ Ἐχτορα, ποὺ ἦταν στὴ μάχη ὁ πρῶτος
 μέσα στοὺς Τρῶες τοὺς ἀλογάρηδες, σύντας τὴν Τροία χτυποῦσαν".
 Αὐτὰ θὰ πεῖ, καὶ τότε μέσα σου ξανά θ' ἀνάψει ὁ πόνος,
 τί ἔλειψε αὐτὸς ποὺ δὲ θὰ σ' ἄφηρε νὰ σκλαβωθεῖς ποτέ του.
 Μὰ κάλλιο νὰ μὴ ζῶ, νὰ βρισκομαι βαθιὰ στὴ γῆ χωσμένος,
 τὸ σούρσιμό σου καὶ τὸ σκούξιμο προτοῦ στ' αὐτιά μου φτάσουν!
- Αὐτὰ εἶπε ὁ ξακουσμένος Ἐχτορας, καὶ ἀνοίει στὸ γιὸ τὰ χέρια·
 μὰ τὸ παιδί στῆς ὁμορφόζωστης τὸν κόρφο ἐκρύφτη βίγιας
 μὲ δυνατὲς φωνές, τὶ ἐτρόμαξε τὸν κύρη του θωρώντας,
 ἀπ' τὸ χαλκὸ ποὺ τὸν ἐσκέπαζε σκιαγμένο καὶ ἀπ' τὴ φωνὴ
 τὴν ἀλογίσια, ποὺ ἄγρια σάλεινε κατὰκορφα στὸ κράνος.
- 470 Μὲ τὴν καρδιά τους τότε γέλασαν ὁ κύρης του καὶ ἡ μάνα,
 καὶ εὐτὺς ὁ ξακουσμένος Ἐχτορας ἀπ' τὸ κεφάλι βγάξει
 τὸ κράνος, καὶ στὴ γῆ τὸ ἀπίθωσε λαμποκοπώντας ὄλο.
 Παίρνει μετὰ τὸ γιὸ, τὸν φίλησε, τὸν χόρευε στὰ χέρια,
 καὶ ἔτσι μετὰ στὸ Δία προσεύκουνταν καὶ στοὺς θεοὺς τοὺς ἄλλους:
 «Πατέρα Δία καὶ ἐσεῖς οἱ ἐπίλοιποι θεοί, καὶ τοῦτος δώστε,
 ὁ γιός μου, ὅπως ἐγὼ περιλάμπρος μέσα στοὺς Τρῶες νὰ γένει,
 ἄντρας τρανός, καὶ πολυδύναμα τὴν Τροία νὰ κυβερνήσει·
 καὶ ἕνας ναὶ πεῖ: "πολὺ καλύτερος ἀπ' τὸ γιοῦ τοῦ ἐοῦτός",
- 480 σὰ θὰ γυρίζει ἀπὸ τὸν πόλεμο μὲ κοῦρσα ἀίματομμένα
 ὄχτροῦ ποὺ σκότωσε, καὶ ἡ μάνα του βαθιὰ ν' ἀναγαλλιάσει».·
 Ἔτσι μιλεῖ, καὶ στῆς γυναίκας του τὰ χέρια τὸν ὕγιό τους
 ἀπίθωσε, καὶ αὐτὴ τὸν δέχτηκε στὸ μυρῶδατο κόρφο
 δακρυογελώντας· τὴν ἐπόνεσε καθὼς τὴν εἶδε ἐκεῖνος,
 καὶ μὲ τὸ χέρι του τὴ χάιδεψε καὶ αὐτὰ τῆς λέει τὰ λόγια:
 "Ἀμοιρῆ ἐσύ, μὴ μοῦ πικραίνεσαι μὲς στὴν καρδιά σου τόσο·

- κανείς, ἂν δὲν τὸ στρέγει ἢ μοῖρα μου, στὸν Ἄδη δὲ μὲ στέλνει·
 τὸ ξέρω, ἀπ' τὸ γραφτὸ κανένας μας, κιοτῆς γιὰ παλικάρι,
 μιὰ καὶ στὸν κόσμο αὐτὸ γεννήθηκε, δὲ γλίτωσε ποτέ του.
- 490 Μόν' τώρα ἐσὺ στὸ σπίτι πήγαινε καὶ τίς δουλειές σου κοῖτα,
 τὸν ἀργαλειὸ, τὴν ἀλακότη σου, καὶ πρόσταζε τίς βέργες
 νὰ πιάνουνε δουλειὰ τὸν πόλεμο θὰ τὸν κοιτάξουν οἱ ἄντρες
 ὄλοι ὅσοι μὲς στὴν Τροία γεννήθηκαν, καὶ ἐγὼ περίσσια ἀπ' ὅλους».·
 Αὐτὰ εἶπε ὁ ξακουσμένος Ἐχτορας, καὶ σήκωσε τὸ κράνος
 τὸ ἀλογουρίσιο· καὶ ἡ γυναῖκα του τραβοῦσε γιὰ τὸ σπίτι,
 ὄλο καὶ πίσω της γυρίζοντας, στὰ δάκρυα βουτημένη.
 Κι ἦταν σὲ λίγο στὸ καλόφτιαχτο τὸ ἀρχοντικὸ φτασμένη
 τοῦ ἀντροφονιά τοῦ Ἐχτόρου, καὶ ἔσμιξε κεῖ μέσα μὲ τίς βέργες·
 λίγες δὲν ἦταν, καὶ ὅλες ἄσκαωσαν μαζί τὸ μοιρολόγι.
- 500 Ἔτσι τὸν Ἐχτορα στὸ σπίτι του καὶ ζωντανὸ τὸν κλαίγαν,
 τί δὲν ἐλλίψαν πιά, ξεφεύγοντας τῶν Ἀχαιῶν τὰ χέρια
 καὶ τὴν ὀρμὴ, ξανά ἀπ' τὸν πόλεμο νὰ τονε ἰδοῦν νὰ γύρει.

Τὸ μάτι μας πέφτει πρῶτα στὸ ἐξωτερικὸ πλαίσιο ποὺ περιβάλλει
 τίς σκηνές αὐτές καὶ ἀναγνωρίζουμε ἀμέσως τὸ χέρι ἐνὸς ποιη-
 τητῆ ποὺ βάζει τάξη, διαρθρώνει, χτίζει.

Ὁ διάλογος ἀνάμεσα στὸν Ἐκτορα καὶ τὴν Ἀνδρομάχη ἀπο-
 τελεῖ τὴν τρίτη καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τίς τρεῖς «σκηνές» ποὺ ἀ-
 παρτίζουν τὴν «πράξη» Ὁ Ἐκτορας στὴν Τροία —πράξη ποὺ
 παρεμβάλλεται στὴν πολεμικὴ ἐκθεση τῆς Ἰλιάδας: ὁ Ἐκτορας
 μπροστὰ στὴ μητέρα του, τὴν Ἑκάβη (Z 242-285)· ὁ Ἐκτορας
 στὸ σπίτι τοῦ Πάρη καὶ τῆς Ἑλένης (Z 312-368)· ὁ Ἐκτορας καὶ
 ἡ Ἀνδρομάχη (Z 369-502). Πρὶν ἀπὸ τίς τρεῖς αὐτές σκηνές ἔ-
 χουμε μιὰ σύντομη εἰσαγωγή (Z 237-241), καὶ στὸ τέλος ἕναν
 ἐπίλογο (Z 503-529). Ἀνάμεσα, ὕστερα ἀπὸ τὴ σκηνὴ τῆς Ἑκά-
 βης, παρεμβάλλεται ἡ περιγραφὴ πῶς οἱ Τρωαδίτισσες κάνουν
 παράκληση στὸ ναὸ τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ ἡ θεὰ ἀρνιέται νὰ τίς εἰσα-
 κοῦσει (286-311). Ἡ δομὴ τοῦ συνόλου εἶναι αὐστηρή, ὄχι ὅμως
 καὶ προσχεδιασμένη, ἀλλὰ σὰν ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὴ ζωή.

Ἡ «εἰσαγωγή» παρουσιάζει μιὰ στιγμή τὸν Ἔκτορα στὶς Σκαλιές Πύλες τριγυρισμένο ἀπὸ γυναῖκες καὶ κοπέλες ποὺ τὸν ρωτοῦν γιὰ τοὺς γιούς, τ' ἀδέρφια καὶ τοὺς ἄντρες τους: Μιὰ «μαζική» σκηνή, ποὺ σκοπὸ ἔχει, ὅπως συχνὰ συμβαίνει στὴν Ἰλιάδα, νὰ προδιαγράψει στὸ ξεκίνημα ἑνὸς ἐπεισοδίου τὴ γενικὴ εἰκόνα τῆς κατάστασης, ἀπὸ ὅπου ὕστερα θὰ ξεχωρίσουν πλαστικὰ οἱ διαφορὲς μεγάλες ἐπιμέρους «σκηνές». Ἀργότερα ἡ τραγωδία θὰ διδαχτεῖ ἀπὸ τὸν Ὅμηρο νὰ διαμορφώνει παρόμοιες «ἐκθέσεις». Ἡ εἰσαγωγή δίνει τὸν βασικὸ τόνο ποὺ θὰ κυριαρχήσει σὲ ὅλοκληρη τὴν πράξη: ἔξω ἡ θέση τοῦ στρατοῦ δύσκολη —μέσα στὴν πόλη ἔγνοιες, φόβοι. Ἡ ψυχικὴ διάθεση ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ σκηνὴ μὲ τὴν Ἀνδρομάχη προοικονομεῖται.

Τὸ τελευταῖο κομμάτι τῆς ἐνότητας (503κκ.) βοηθᾷ ἐξωτερικὰ τὴν πλοκὴ νὰ προχωρήσει, καθὼς τὴ γυρίζει πάλι πίσω στὰ ὄσα συμβαίνουν στὴ μάχη. Ὁ Πάρης προφταίνει τὸν Ἔκτορα, ὅταν αὐτὸς ἔχει χωρίσει ἀπὸ τὴν Ἀνδρομάχη, καὶ τὰ δυὸ ἀδέρφια ἐγκαταλείπουν φιλιωμένα τὴν πόλη. Καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε τοὺς τόνους: Ὁ Πάρης εἶναι γεμάτος κουράγιο καὶ δύναμη, σὰν ἄλογο ποὺ ἔσπασε τὸ χαλινάρι καὶ τώρα τριποδίζει χαρούμενο στὰ λιβάδια, γιὰ νὰ πάει νὰ λουστεῖ στὸ ποτάμι. Γεμάτα ἐλπίδα εἶναι τὴν τελευταία στιγμή καὶ τὰ λόγια τοῦ Ἔκτορα (Ζ 527-529):

*νὰ δώσει ὁ Λίας, κροντήρι ἐλεύτερο νὰ στήσουμε μιὰ μέρα
στὸ ἀρχοντικό μας, τοὺς ἀθάνατους θεοὺς ψηλὰ τιμώντας,
ὡς πὰ ἀπ' τὴν Τροία τοὺς ὠριομάλληδες θά'χουμε διώξει Ἀργίτες.*

Ὁ ποιητὴς τὴ χρειάζεται αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, ὕστερα ἀπὸ τόση κατὰθλιψη, γιὰ νὰ δώσει χτυπητὸ τέλος στὴν πράξη ποὺ προηγήθηκε καὶ γιὰ νὰ περάσει στὰ μεγάλα ἔργα ποὺ δόθηκαν προσωρινὰ στὸν Ἔκτορα νὰ κάνει ἀκόμη.

Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἀναπτύσσονται οἱ τρεῖς συναντήσεις τοῦ Ἔκτορα. Σ' αὐτὲς κλιμακώνεται καὶ βαθαίνει ἡ κίνηση ὡς τὴ συνάντηση τοῦ Ἔκτορα μὲ τὴ γυναῖκα του, ποὺ ἀποτελεῖ ὀλοφάνερα τὸ στόχο τοῦ συνόλου.

Ἡ συνάντηση μὲ τὴν Ἐκάβη γίνεται γιὰτὶ ὁ Ἔκτορας πρέπει νὰ παρακινήσει τὶς γυναῖκες νὰ κάμουν λιτανεῖα στὴν Ἀθηνᾶ —αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τὸν φέρνει στὴν πόλη. Ὡστόσο ἡ σκηνὴ προσφέρει περισσότερα. Ἡ καταθλιπτικὴ διάθεση ποὺ κυριαρχεῖ γενικὰ προβάλλει ἐδῶ ἀνανεωμένη στὴ μητρικὴ ἔγνοια (Ζ 254-258):

*Γιατί ἦρθες, γιέ μου, καὶ παράτησες τὴν ἄγρια μάχη τώρα;
Περίσσια, ἀλήθεια, οἱ τρισκατάρατοι μᾶς τυραννοῦν Ἀργίτες
γύρω ἀπ' τὸ κάστρο πολεμώντας μας. Μὰ σένα ἐδῶ ἡ καρδιά σου
σὲ σπρώχνει χέρια ἀπ' τὴν ἀκρόπολη ψηλὰ στὸ Λία ν' ἀσκώσεις.
Μὰ γιὰ περίμενε, γλυκόπιστο κρασί γιὰ νὰ σοῦ φέρω...*

—καὶ παραπέρα: ἡ πρώτη συνάντηση παρουσιάζει τὸν Ἔκτορα γιό, ἡ δευτέρη ἀδερφοῦ καὶ κουνιάδο, ἡ τρίτη σύζυγο καὶ πατέρα: τρεῖς βαθμοὶ συγγένειας, τρία σκαλιὰ ψυχικοῦ δεσμοῦ. Καὶ στὶς τρεῖς αὐτὲς σχέσεις ὁ Ἔκτορας μένει ὁ ἴδιος: αὐτὸς ποὺ δὲν καθυστερεῖ, ποὺ ἡ καρδιά του τὸν σπρώχνει ξανά στὴ μάχη. Γιὰ τὴν ἀντρικεῖα αὐτὴ στάση του ὁ ποιητὴς δημιούργησε ἕνα σύμβολο, θαυμαστὸ στὴν ἀπλότητά του. Ὁ Ἔκτορας δὲν δέχεται τὸ κρασί ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ μητέρα του (Ζ 265):

μπορεῖ νὰ μοῦ κοποῦν τὰ γόνατα καὶ τῆς ἀντρεῖᾶς ξεχάσω.

Ἔτσι καὶ στὴν ἐπόμενη συνάντηση θὰ ἀρνηθεῖ νὰ καθίσει, ὅπως ἐπιμένει φιλικὰ ἡ Ἐλένη. Καὶ αὐτὴ του ἡ ἄμυνα ἀπέναντι στὴ γυναικεῖα φροντίδα θὰ βαθύνει στὸ τέλος, στὴ σκηνὴ μὲ τὴν Ἀνδρομάχη.

Ἀκόμη πιὸ ἄμεσα προετοιμάζεται ἡ συνάντηση μὲ τὴν Ἀνδρομάχη στὴ δευτέρη βαθμίδα, ὅταν ὁ Ἔκτορας ἐπισκέπτεται τὸν Πάρη καὶ τὴν Ἐλένη. Ἀμέσως πρὶν ἀπὸ τὴν κυρίαρχη εἰκόνα ὁ ποιητὴς εἰσάγει τὸ ἀρνητικὸ της, γιὰ νὰ τὴν προβάλλει ἔτσι πιὸ ἐντονα. Πρὶν ἀπὸ τὸ ζευγάρι Ἔκτορας-Ἀνδρομάχη ἐμφανίζεται τὸ ἄλλο ζευγάρι, Πάρης-Ἐλένη, ὅπου ἡ σχέση εἶναι ἀντίστροφη: ὁ ἄβουλος (523), ἄστατος (352) ἄντρας δίπλα στὴ δυνατὴ, περήφανη γυναῖκα, ποὺ ἔχει ἀηδιάσει πὰ ἀπὸ τὴν ἀνάξια ζωὴ της —καὶ

ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ὁ ἥρωας κοντὰ σὲ μιὰ σύζυγο ἢ ὁποῖα μόνο ἀγαπᾷ, κοντὰ στὴ μάνα τοῦ γιοῦ του. Ἡ ἀντιπαράθεση εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ σταθερὰ ὑφολογικὰ ἐργαλεῖα στὰ μαστορικά χέρια τοῦ ποιητῆ τῆς Ἰλιάδας. Αὐτὴ ὑποχρεώνει τὸ βλέμμα τοῦ ἀναγνώστη νὰ ἀκολουθήσει μιὰ ὀρισμένη κατεύθυνση, χωρὶς ὁ ποιητὴς νὰ ξοδέψει ἄλλα λόγια. Καὶ ὁ Ὅμηρος χρησιμοποιεῖ τὸ μέσο αὐτὸ μὲ τέτοια ἐπιδειξιότητα, ὥστε κανένας δὲν προσέχει τὴν καλλιτεχνικὴ πρόθεση, παρόλο ποὺ τὸ κυβερνᾷ.

3

Ἡ ἴδια βαρύθυμη ἀνησυχία ποὺ κυριαρχεῖ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς πράξης βαραίνει καὶ τὴ συνάντηση τοῦ Ἔκτορα μὲ τὴν Ἀνδρομάχη. Τώρα συσφαιρώνεται στὴ σκέψη ὅτι ὁ Ἔκτορας θὰ πεθάνει γρήγορα.

Στὴν ἀρχὴ ἔχουμε τὰ λόγια ποὺ ἔλεγε ὁ ἴδιος ὁ Ἔκτορας στὴν Ἑλένη: δὲν ἤξερε ἂν θὰ ξαναδεῖ τοὺς δικούς του. Στὸ τέλος τῆς σκηνῆς, ὁ θρῆνος τῶν γυναικῶν στὸ σπίτι τοῦ Ἔκτορα, σὺν νὰ ἦταν κιόλας πεθαμένος. Πόσο κέρδισε σὲ πλαστικότητα ἢ σκέψη τοῦ θανάτου στὴν ἀνάπτυξη τῆς σκηνῆς! Καὶ γιὰ τὴν ἴδια τὴ σκηνὴ ἢ σκέψη αὐτὴ ἀποτελεῖ τὸ κίνητρο ὅσων συμβαίνουν καὶ ὅσων λέγονται. Μὲ τὴ σκέψη πῶς μπορεῖ νὰ πεθάνει, ὁ Ἔκτορας ἀναζητᾷ τὴ γυναίκα του. Ἐκείνη πάλι ἀνεβαίνει στὰ τείχη σπρωγμένη ἀπὸ τὴ δική του ἔγνοια, ὅταν ἄκουσε πῶς οἱ Τρῶες νικιοῦνται. Ὁ φόβος γιὰ τὸ θάνατό του κυριαρχεῖ στὸ λόγο τῆς Ἀνδρομάχης, μὲ τὴ σκέψη τοῦ θανάτου του τελειώνει ὁ λόγος τοῦ Ἔκτορα, καὶ τὰ τελευταῖα του λόγια μιλοῦν γιὰ τὸ θάνατο στὴ μάχη (487κ.). Αὐτὰ φτάνουν γιὰ νὰ φανεῖ πῶς ἡ ἔγνοια αὐτὴ πλαισιώνει καὶ διαποτίζει ὀλόκληρη τὴ σκηνὴ τῆς συνάντησης. Ὁ Ἔκτορας στέκει ἤδη μπροστὰ στὸ θάνατο. Ἀργότερα θὰ ἀναρωτηθοῦμε ποῖο σκοπὸ ἐκπληρώνει στὴ συνολικὴ διαμόρφωση τῆς Ἰλιάδας ἢ συνάντηση τοῦ Ἔκτορα καὶ τῆς Ἀνδρομάχης.

Ὅσα συμβαίνουν στὴν ἴδια τὴ σκηνὴ κυλοῦν μπροστὰ μας σὺν ποτάμῳ: τίποτε ὅμως δὲν πηγαινεὶ χαμένο. Τὰ διάφορα κομμάτια διαμορφώνονται καὶ συνδέονται καὶ ἐδῶ μὲ κρυστάλλινη διαύγεια. Μπορεῖ κανεὶς νὰ τοὺς δώσει χαρακτηριστικούς τίτλους: ἀναζήτηση καὶ συνάντηση (369-406), οἱ λόγοι (407-440-465), ἔνωση (466-493), χωρισμός (494-502). Ὅλα ὀδηγοῦν στὸν ἕνα στόχο, τὴν ἔνωση. Ἄς ἐξηγήσουμε ἐδῶ τὴ μορφοποίηση καὶ τὸ νόημα αὐτῶν τῶν διαφορετικῶν φάσεων τῆς πλοκῆς, ἐνδεικτικὰ μόνο, βέβαιοι ὅτι πολλὰ ἀκόμη ὀρατὰ χαρακτηριστικὰ θὰ ἀποκαλυφθοῦν μόνον τοὺς σὲ ὅποιον πλησιάσει τὸ κείμενο.

Ἀναζήτηση καὶ συνάντηση

Χαρακτηριστικὸ καὶ σημαντικὸ στοιχεῖο στὸ εἰσαγωγικὸ αὐτὸ μέρος εἶναι ὁ τρόπος ποὺ κινεῖ ὁ ποιητὴς τὰ δύο πρόσωπα, προτοῦ τὰ φέροι νὰ συναντηθοῦν. Τὴ φυσικότερη λύση τὴν παραμερίζει: γιατί μποροῦσε νὰ τὰ κανονίσει ἔτσι ὥστε νὰ βρεῖ τὴν Ἀνδρομάχη ἐκεῖ ὅπου τὴ ζητοῦσε, στὸ σπίτι, στὸν ἀργαλειὸ ἢ, ὅπως τὴν Ἑλένη, ἀνάμεσα στὶς βέργιες τῆς. Ὅμως διαλέγει δρόμο διαφορετικὸ. Ὅταν φτάνει ὁ Ἔκτορας, ἢ Ἀνδρομάχη ἔχει φύγει ἀπὸ τὸ σπίτι. Τρελὴ σχεδὸν ἀπὸ φόβο ἔχει πάει τρεχάτη στὸν πύργο, στὶς Σκαιῆς Πύλες. Μαθαίνοντάς το ὁ Ἔκτορας τρέχει καὶ αὐτὸς πρὸς τὰ ἐκεῖ. Γιὰ τὴν πρόθεσή του νὰ ἀναζητήσῃ τὴ γυναίκα του δὲν ἀκοῦμε τίποτε, καὶ ἡ προσθήκη «ὅπουθε θὰ βγαίνει στὸν κάμπο» (393) μᾶς δημιουργεῖ πιὸ πολὺ τὴν ἐντύπωση ὅτι ὁ Ἔκτορας σκόπευε νὰ γυρίσει κατευθείαν στὴ μάχη, ἂν δὲν πετύχει τὴν Ἀνδρομάχη στὸ δρόμο. Τὴ συναντᾷ ὅμως, γιατί καὶ αὐτὴ ἔχει κιόλας πάει τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ στὸ σπίτι. Γιατί αὐτὸ τὸ πέρα δῶθε τῶν προσώπων; Γιατί καθυστερεῖ ἢ συνάντησή τους;

Ἡ καθυστέρηση δημιουργεῖ προσμονή, καὶ ἔτσι μεγαλώνει ἡ σημασία αὐτοῦ ποὺ προσμένουμε. Ὁ Ἔκτορας δὲν ἐπιτρέπεται νὰ βρεθεῖ στὸ σπίτι του, ὅπως ἕνας κοινὸς ἄνθρωπος πετάγεται μιὰ στιγμὴ ἀπὸ τὴ δουλειά του γιὰ νὰ δεῖ τὴ γυναίκα του. Ἡ συνάν-

τηση του "Έκτορα με την 'Ανδρομάχη είναι ή μοναδική και ή τελευταία που βλέπουμε σε όλόκληρη την 'Ιλιάδα." Έπρεπε να ξεχωρίσει από το συνηθισμένο και το καθημερινό, και να ύψωθεί στο επίπεδο του παντοτινού, του ουσιαστικού. Αυτό το πετυχαίνει ο ποιητής μόνο με τον τρόπο που κινεί τὰ πρόσωπα: προτού συναντηθούν έπρεπε να χάσουν τὸ ένα τὸ άλλο. Και πόσο θαυμαστά χάνονται! Τὴν ώρα που ὁ άντρας ἀναζητᾶ τὴ γυναίκα στὸν δικό της χῶρο, στὸ σπίτι, ἐκείνη, σπρωγμένη ἀπὸ τὴν ἔγνοια του, πλησιάζει τὸν δικό του χῶρο, τὸν πύργο, για νὰ ψάξει ἀπὸ κεῖ πάνω νὰ τὸν δεῖ στὸν κάμπο τῆς μάχης. Ὁ ἴδιος πόθος που κάνει τοὺς δρόμους τους νὰ διασταυρωθοῦν, ὁ ἴδιος και τοὺς χωρίζει, και ὅταν ἡ σύμπτωση — ἡ θεία πρόνοια, θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανείς — τοὺς κάνει ἐπιτέλους νὰ σμιζοῦν, τότε ἡ ἔνωσή τους αὐτή, που ἀρχικά κινδύνεψε νὰ μὴ γίνει, και ὅμως ἔγινε, ἀποκτᾶ τὸ χαρακτήρα τῆς ψυχικῆς ἀναγκαιότητας — χωρὶς ὥστόσο νὰ ἀκουστεῖ οὔτε λέξη γι' αὐτό.

Πολλὰ ἀκόμη θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανείς για τὴν ἐπιμέρους διαμόρφωση αὐτοῦ τοῦ προεισαγωγικοῦ μέρους. Και οἱ δύο μορφές κινοῦνται σπρωγμένες ἀπὸ μιὰ ἐσωτερικὴ δύναμη. Παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ άντρας μένει συγκρατημένος και ἐνεργεῖ χωρὶς νὰ χάσει τὴν αὐτοκυριαρχία του, σὰν νὰ ἐκτελεῖ κάποιο χρέος, ἐνῶ ἡ γυναίκα «ἴδια τρελή» (389), παραδομένη στὸν πόνο, πάσχει με τὸν συνεπαρμένο τρόπο τῶν γυναικῶν. Και πόση ὀρμη δείχνει τὴν ὥρα που βιάζεται, πιέζει, τρέχει. Αὐτὸ τὴ διαφοροποιεῖ ἀπὸ τὴν κελάρισσα, που δίνει τὶς πληροφορίες με ἡρεμία και ἄνεση. Και αὐτὸς ὁ «τρελὸς» φόβος τῆς 'Ανδρομάχης δὲν εἶναι κάτι καθημερινό· προοικονίζεται τὸ φοβερὸ γεγονός που πλησιάζει. Ἄς προσέξουμε ἀκόμη με ποῖον τρόπο τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς που ἡ 'Ανδρομάχη ἔρχεται ἐπιτέλους κοντὰ σταματᾶ ὁ ποιητής τὴν κίνηση, και μᾶς δίνει πληροφορίες για τὴν καταγωγή της, για τὸν πατέρα και τὴν πατρίδα της, για τὰ δύο ὀνόματα τοῦ παιδιοῦ της — τὸ δεύτερο θυμίζει μιὰ στιγμὴ τὴν ἀποστολὴ τοῦ "Έκτορα ὡς ὑπερασπιστῆ τῆς Τροίας.

"Ἰστερα ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀναγνωρίζουμε τὸν "Όμηρο ὡς δραματικό· βλέπουμε πόσο λάθος εἶναι νὰ ποῦμε ὅτι τὸ ἔπος του μοιάζει ποτάμι που κυλᾶ ἀδιάκοπα και προχωρεῖ χωρὶς ἀρχὴ και τέλος. Μόνο ἂν μείνουμε ἐντελῶς στὴν ἐπιφάνεια μπορεί νὰ ἔχουμε τὴν ἐντύπωση αὐτῆ· τὸ καθαυτὸ σῶμα τοῦ ὀμηρικοῦ ἔπους εἶναι, ὅσο γίνεται, στερεὰ δομημένο, ὀργανωμένο και γεμάτο ἐσωτερικὴ ἔνταση. Ὁ "Όμηρος δημιουργεῖ κατεξοχὴν κίνηση, δράση, κινεῖ τοὺς ἀνθρώπους του, και τοὺς κινεῖ ἔτσι ὥστε ὁ ἀκροατής, και βλέποντάς τους μόνο, νὰ καταλαβαίνει τὴ στάση τους και τὶς μεταξὺ τους σχέσεις. Ὁ ποιητής ἀποφεύγει τὰ λόγια, ἰδιαίτερα ἐκεῖ ὅπου τὰ λόγια εὐκολα γίνονται ἐνοχλητικά. Ἀντὶ γι' αὐτὰ περιορίζεται σὲ συγκρατημένες χειρονομίες. Ἔτσι στὸ τέλος: τὸ σιωπηλὸ χαμόγελο τοῦ πατέρα καθὼς βλέπει τὸ γιό του, τὸ πλησίασμα τῆς δακρυσμένης γυναίκας, τὸ σφίξιμο τῶν χειρῶν. Αὐτὴ ἡ τέχνη (που ἴσως δὲν εἶναι κὰν «τέχνη») νὰ κάνει τοὺς ἄλλους νὰ διαισθάνονται ξεκινᾶ ἀπὸ τὴ μεγάλη εὐλάβεια που χαρακτηρίζει τὸν "Όμηρο ὅταν ἀσχολεῖται με τὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

"Ἰστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια «ἐσωτερικὴ» προετοιμασία ξεπηδοῦν οἱ λόγοι. Οἱ δύο μορφές, που μόλις ἐνώθηκαν, χωρίζουν πάλι με τὰ λόγια τους.

Οἱ λόγοι

Οἱ δύο λόγοι ἀποτελοῦν τὴν ἀρχέτυπη μορφή ἐνὸς «ἀγώνα λόγων». Ἡ γυναίκα μιᾶ πρώτη και με ἐπιμονὴ ὅλο πάθος γυρεύει νὰ τραβήξει τὸν άντρα κοντὰ της, για νὰ τὸν κρατήσει ζωντανὸ για τὴν ἴδια και τὸ παιδί τους. Ὁ άντρας τῆς ἀντιστέκεται, μένοντας σταθερὸς στὴν ἀποστολὴ του, ἀλλὰ και γεμάτος κατανόηση.

Αὐτὰ που παλεύουν ἐδῶ μεταξύ τους δὲν εἶναι πρόσωπα, χαρακτήρες, που ὁ καθένας προβάλλει στὸν καθρέφτη τῶν λόγων του τὴ δικὴ του «ἀτομικὴ ζωὴ» και καυχιέται για τὴ μοναδικότητά τῆς σκέψης και τῶν αἰσθημάτων του. Οὔτε μιλοῦν «θεωρίες»

ένσαρκωμένες σὲ ἰδανικές μορφές, μὲ λόγια ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὸ στόμα τους σὰν κυματιστὲς κορδέλες.

Στόχος δὲν εἶναι τὸ ποιὸς ἔχει δίκιο, ὅπως τόσο συχνὰ γίνε-
ται στὴ μεταγενέστερη τραγωδία. Ἐδῶ στέκουν ἀντιμέτωποι ἡ
γυναίκα ποὺ ἀγαπᾷ καὶ ὁ ἄντρας ποὺ πολεμᾷ, καὶ ὁ καθένας τους
ἀντιπροσωπεύει ἕναν κόσμο. Δύο πρωταρχικὲς περιοχὲς τῆς ὕ-
παρξης, ποὺ παρ' ὅλα αὐτὰ συνταιριάζουν σὰν ἡμισφαίρια, ἀνα-
γνωρίζουν ὅτι δὲν συμβιβάζονται.

Ἡ Ἀνδρομάχη μιλᾷ ξεκινώντας ἀπὸ τὴν πρωταρχικὴ ἀποστο-
λὴ τῆς γυναίκας: νὰ τρέφει καὶ νὰ προστατεύει τὴ ζωὴ. Περιοχὴ
τῆς εἶναι τὸ σπιτί, ἡ μεγάλη οἰκογένεια, μὲ πατέρα, μάνα, ἀδέρ-
φια, παιδιὰ καὶ σύζυγο. Θέλει νὰ συγκρατῆσει, νὰ διατηρήσει. Καὶ
ἡ ἀπαίτησή της εἶναι ἡ ἀπαίτηση τῆς φυσικῆς εὐτυχίας, ποὺ λέει
στὸν ἄλλο: «Νὰ εἶσαι ἐδῶ!»

Ὁ Ἔκτορας ἐκφράζει τὴν ἀνδρική ἥρωικὴ ὑπόσταση. Εἶναι ὁ
μόνος ποὺ προστατεύει τὴν Τροία. Περιοχὴ του εἶναι τὸ πεδίο τῆς
μάχης, ἔξω. «Εὐτυχία» του εἶναι ἡ πράξη. Δὲν τὸν πειράζει ἂν
καταστραφεῖ ἡ ἀπλή ὕπαρξη, ἡ ζωὴ. Οἱ προσπάθειές του κατευ-
θύνονται πρὸς τὸ χρέος καὶ τὴ δόξα, γιὰ τὴν μὲ αὐτὰ φανερώνεται
καὶ συντηρεῖται ἡ ἀξία του ὡς ἄντρα.

Ἔτσι, ἄντρας καὶ γυναίκα μιλοῦν κινημένοι ἀπὸ τὴν ἀπόλυτη,
καθολικὴ ἀναγκαιότητα τῆς ὕπαρξής τους, ὅπως ἔχει προδιαγρα-
φεῖ ἀπὸ τὸ νόμο ποὺ καθόρισε τὴν ἀνατροπὴ τους, ὅπως ἔχει δια-
μορφωθεῖ καὶ σφυρηλατηθεῖ ἀπὸ τὴν αὐστηρὴ πειθαρχία τῆς κοι-
νωνικῆς τους τάξης καὶ ἀπὸ τὴ μοίρα τους, ὅπως ἔχει βεβαιωθεῖ
ἀπὸ τὴν ἰδανικὴ εἰκόνα τῆς ὕπαρξής τους. Τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ οἱ
δυὸ μιλοῦν ἐκφράζοντας καθολικὰ τὴν ὕπαρξή τους τοὺς κάνει νὰ
μιλοῦν τόσο οὐσιαστικά, τόσο «ἀνθρώπινα».

Ὁ λόγος τῆς Ἀνδρομάχης ἔχει κάτι τὸ συναρπαστικὰ ὑποκει-
μενικὸ. Ἡ Ἀνδρομάχη νιώθει στὸν Ἔκτορα κάτι ἀκατανόητο γιὰ
τὴν ἴδια, ποὺ τὸν ἀπομακρύνει ἀπὸ κοντὰ της — τὸ πείσμα, τὴν
«ὄρμη» (μένος), τὴν ἥρωικὴ βιαιότητα μέσα του, ποὺ τὸν σπρώ-
χνει στὸν κίνδυνο, ἀκόμη καὶ στὸ θάνατο.¹ Αὐτὸ τὴν κάνει στὰ

πρῶτα τῆς λόγια νὰ ξεσπάσει σὲ παράπονα ἀγάπης καὶ νὰ δείξει
καὶ αὐτὴ ὄρμη (μένος) παρόμοια μὲ τοῦ Ἔκτορα. Ἡ συγκρατη-
μένη τῆς ἀναστάτωση βρίσκει τὴν ἔκφρασή της στὸν ἑλλειπτικὸ
χαρακτήρα τῶν πρῶτων τῆς φράσεων, ποὺ δρασκελίζουν κάθε
φορὰ τὸ στίχο (407-412). Στὴν ἥρωικὴ του ὄρμη δὲν βλέπει πα-
ρὰ ἀναισθησία καὶ ἔλλειψη εὐσπλαχνίας. Καὶ ὀλόκληρος ὁ λόγος
μετατρέπεται σὲ μιὰ μοναδική, πολυσήμαντη παράκληση νὰ τὴ
σπλαχνιστεῖ, δηλαδὴ νὰ μείνει ζωντανὸς γιὰ χάρη τῆς καὶ γιὰ χά-
ρη τοῦ ἀγοριοῦ τους.²

Ὁ πατέρας τῆς καὶ οἱ ἀδερφοὶ τῆς ἔχουν σκοτωθεῖ, ἡ μητέρα
τῆς ἔχει πεθάνει ἀπὸ τὸν καημὸ τῆς. Τώρα ἔχει μόνο αὐτὸν, καί,
κάτι παραπάνω, σὲ αὐτὸν ἔχει συγκεντρώσει ὅλα ὅσα τῆς ἦταν οἱ
ἄλλοι. Μιλᾷ πολὺ φυσικά, αἰσθησιακά, γιὰ τὴ «ζεστασιά» (θαλ-
πωρή, 411) ποὺ νιώθει κοντὰ του. Καθὼς ἀπαριθμεῖ τὰ ὅσα ἔχα-
σε, ἐπιμένοντας πολὺ στὰ περασμένα, μεγαλώνει γι' αὐτὴν ἡ ἀξία
τοῦ ἄντρα. Καὶ τὴν ὥρα ποὺ μιλᾷ γιὰ τὴν ὡς τώρα μοίρα τῆς ψυ-
χανεμίζεται καὶ τὸ μέλλον τῆς. Στὸ βάθος τῆς εἰκόνας διαγράφε-
ται ἡ ἀπειλητικὴ καὶ συνάμα μειλίχια μορφή ἐκείνου ποὺ γρήγο-
ρα θὰ τῆς πάρει καὶ τὸν ἄντρα, ἡ μορφή τοῦ Ἀχιλλέα.

Μὲ τὴν παράκλησή της στὸν Ἔκτορα νὰ μείνει πάνω στὰ τεῖ-
χη ὁ κύκλος τῆς ὀμιλίας κλείνει. Ὅμως ἡ ἔγνοια τὴ φέρνει παρα-
πέρα. Σπρωγμένη ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῆς, ἡ γυναίκα ἀποτολμᾷ νὰ
μπεῖ στὸν δικὸ του, τὸν ἀντρικὸ χῶρο, ὅταν φτάνει στὸ σημεῖο νὰ
τοῦ συστήσει μιὰν ἀμυντικὴ στρατηγική. «Ὅσοι θεωροῦν νόθο τὸ
τελευταῖο μέρος τοῦ λόγου (433-439), ὅπως πρῶτος ὁ Ἀρίσταρ-
χος, πιστεύουν τὴ γυναίκα τοῦ Ἔκτορα ἄξια νὰ συστήσει στὸν
ἄντρα τῆς μιὰν ἀτιμὴ ἐνέργεια. Ἀκριβῶς ὅμως οἱ λεπτομέρειες
τοῦ σχεδίου καὶ ἡ ὑπόμνηση παλαιότερων ἐπιθέσεων κάνουν τὴν
παράκλησή της νὰ μείνει ὁ Ἔκτορας στὸ τεῖχος νὰ παρουσιάζε-
ται λογικὴ, ὥστε νὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ τὴ δεχτεῖ. Αὐτὴ ἡ φρόνηση
μέσα στὴν ἀφροσύνη τῆς ἀγάπης ἔχει κάτι ποὺ μᾶς συγκινεῖ βα-
θιά. Ἡ ἀνώφελη προσπάθεια νὰ καθοδηγήσει σύμφωνα μὲ τὴν
αὐθαίρετη βούληση τῆς ἀγάπης τῆς τὸν ἄντρα, ἀκόμη καὶ στὸν

πόλεμο, πού είναι («δουλειά τῶν ἀντρῶν»), ἀποτελεῖ τὸ τελευταῖο βῆμα τῆς τρομοκρατημένης καρδιάς της.

Ἡ Ἀνδρομάχη δὲν ἔχει ἥρωικό χαρακτήρα, ὅπως ἔχουν τόσες γυναῖκες τῆς γερμανικῆς μυθολογίας, τόσες σπαρτιάτισσες μητέρες καὶ σύζυγοι. Δὲν φτάνει τὴν ἐσωτερικὴ δύναμη τῆς Ἑλένης, πού σπρώχνει τὸν ἄντρα στὴ μάχη. Δίπλα στὸν Ἔκτορα ὁ ποιητὴς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ τοποθετήσῃ μιὰ τέτοια γυναῖκα. Ἡ Ἀνδρομάχη δὲν ἔχει οὔτε τὸ μεγαλεῖο τῆς θεϊκῆς μητέρας, τῆς Θέτιδας, πού προειδοποιεῖ βέβαια χαμηλόφωνα τὸ γιό της γιὰ τὸ θάνατο πού τὸν ἀπειλεῖ (Σ 95), συμφωνεῖ ὅμως σιωπηλὰ μὲ τὴν ἀπόφασή του (Σ 128), συνεργάζεται μάλιστα στὴν πραγματοποίησή της. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ γελαστῆ κανεὶς καὶ νὰ ἀφήσῃ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ τὴν εἰκόνα τῆς ὁμηρικῆς Ἀνδρομάχης νὰ χαθεῖ ἀνάμεσα στὶς ἀβρὲς γυναικεῖες μορφὲς τοῦ ἀστικοῦ εἰδυλλιακοῦ ἐπυλλίου τοῦ 18ου αἰώνα. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἀνδρομάχης ἔχει ἕναν ἀπόλυτο, ἀρχέγονο χαρακτήρα: δὲν εἶναι χωρὶς σημασία ὅτι ὁ ποιητὴς τὴ βλέπει στὸ φόβο της («ἴδια τρελή»).

Στὸν ἀντίλογό του ὁ Ἔκτορας θεμελιώνει τὴ δική του θέση, τὴ θέση τοῦ ἄντρα καὶ τοῦ κόσμου του, ἀπέναντι στὴ σκοτεινὴ πίεση τῆς γυναίκας. Τὴν ἀνησυχία της ὁ ἄντρας τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ ἀπόλυτη ἡρεμία, τὸν παραλογισμό τῆς ἀγάπης της μὲ κατανόηση, καὶ αὐτὴ ἡ κατανόηση δίνει στὸν ἀμετασάλευτο λόγο του μεγάλη πρᾶξη.

Ὁ Ἔκτορας ἐπικαλεῖται μιὰ ἐξωτερικὴ καὶ μιὰ ἐσωτερικὴ δέσμευση. Φοβᾶται τί θὰ πεῖ ἔπειτα ὁ κόσμος. Γιατὶ στοὺς κύκλους τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἡ λαϊκὴ φήμη χαρίζει τὴν τιμὴ ἢ ρίχνει ἀνευδοίαστα στὴν καταισχύνῃ: καὶ μὲ αὐτὴν βλέπει ὁ Ἔκτορας νὰ τὸν πλησιάζει («ἀπ' ἔξω»), σὰν («ντροπή»), ὅ,τι θὰ ὀνομάζαμε ἐμεῖς «χρέος». Ὅμως αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χρέος — νὰ εἶναι πάντα ὁ καλύτερος, νὰ πολεμᾷ στὴν πρώτη γραμμῇ, νὰ μὴν ντροπιάζει τὴ δόξα τοῦ πατέρα του καὶ νὰ διατηρεῖ τὴν προσωπικὴ του δόξα — τὸ «ἔμαθε» ὡς εὐγενής. Αὐτὸ πού κάποτε ἦταν κανόνας καὶ παράδειγμα, εἶναι καιρὸς τώρα πού μὲ τὴν πειθαρχία ἔγινε δεύτερη

φύση. Οὔτε μιὰ ἴνα τῆς ὑπαρξῆς του δὲν τὸ ἀντιμάχεται.

Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἔκτορα στὴ γυναῖκα — ὄχι ἀναίρεση τῶν ὅσων εἶπε ἐκείνη, γιατί ἐδῶ χτυπιοῦνται δύο κόσμοι, ἀλλὰ ἡ φωτισμένη αἰτιολόγησή τῆς πεισματικῆς, αὐτοκαταστροφικῆς καὶ ἀσπλαχνικῆς, ὅπως ἐκείνη πίστευε, στάσης του, πού ἦταν ὅμως ἀναγκαῖα ἀπὸ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ ἀποψη.

Ἡ ἐμμονὴ τοῦ Ἔκτορα σὲ ὅσα τοῦ ἐπιβάλλουν ἡ καταγωγὴ καὶ ἡ ὑπόστασή του γίνεται ἀκόμη πιὸ σταθερὴ, ὅταν γυρίζει νὰ κοιτάξῃ τὸ μέλλον, καὶ ὁ Ἔκτορας βλέπει μπροστά του τὴ μοίρα τοῦ θανάτου του. Ἀλλὰ γι' αὐτόν, πού ὑπερασπίζεται τὴν Τροία, διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι γιὰ τὴ γυναῖκα, ἡ μοίρα αὐτὴ ἀμέσως πλατύνει καὶ γίνεται μοίρα τοῦ λαοῦ του γενικὰ, ἡ ἄλωση τῆς ἱερῆς Τροίας πού κάποτε θὰ συμβεῖ. Μὲ τὸν περίφημο στίχο («τὶ ἐγὼ στὸ νοῦ μου καὶ στὰ φρένα μου καλὰ τὸ ξέρω...»), ἡ πορεία τοῦ λόγου τοῦ Ἔκτορα ἀλλάζει ἀπότομα κατεύθυνση. Ἡ παρατήρηση ὅμως ὅτι εἶναι «δάνειο» ἀπὸ ἄλλο χωρίο (Δ 164-165) δὲν δίνει ἰκανοποιητικὴ ἐξήγηση. Πίσω ἀπὸ αὐτὴν τὴ γνώση τῆς καταστροφῆς πού κάποτε θὰ ἔρθει, ὑπάρχει χωρὶς νὰ ἀκούγεται ἕνα («καὶ ὅμως!») Ὁ Ἔκτορας, γιὰ νὰ πολεμήσῃ, δὲν χρειάζεται οὔτε καν τὴν ἐλπίδα.

Ἀδιόρατα ὁ λόγος προχωρεῖ. Ἡ ἐνατένιση αὐτῶν πού θὰ ἀκολουθήσουν στενεύει, καὶ ὅλα τὰ ἄλλα ὑποχωροῦν μπροστά στὴ μοίρα τῆς γυναίκας. Ὅπως ἡ Ἀνδρομάχη ἔβλεπε στὰ περασμένα τὸ θάνατο τοῦ πατέρα, τῆς μάνας καὶ τῶν ἀδερφῶν της, πού γιὰ ὅλους αὐτοὺς μαζί δὲν ἔχει τώρα παρὰ μονάχα τὸν Ἔκτορα, παρόμοια καὶ ὁ Ἔκτορας βλέπει στὰ μελλούμενα νὰ πλησιάζει ἡ συμφορὰ γιὰ τοὺς γονιοὺς καὶ τ' ἀδέρφια του, κι ὡστόσο ὁ πόνος γιὰ ὅλα αὐτὰ τὸν θλίβει λιγότερο ἀπ' ὅ,τι ὁ πόνος γιὰ τὴ γυναῖκα, ὅταν θὰ τὴ σέρνουν μὲ τὴ βία, ὅταν θὰ ὑποχρεωθεῖ νὰ δουλεύει σκλάβα στὸ Ἄργος, στὴ Σπάρτη ἢ στὴ Θεσσαλία, καὶ ὅταν τὸ περίεργο πλῆθος θὰ ἀναγνωρίζει καὶ θὰ δείχνει μὲ τὸ δάχτυλο τὴ γυναῖκα τοῦ Ἔκτορα στὴν ταπεινώσή της. Πρέπει νὰ τὸ νιώσει κανεὶς πῶς ξεχειλίζει ἡ συμπόνια τοῦ ἄντρα, καθὼς περιγράφει

τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο αὐτὰ τὰ περιστατικά, σὲ μιὰ καὶ μοναδική φράση³ ποὺ δὲν λέει νὰ πάρει τέλος· πῶς ἡ βασιανιστικὴ σκέψη ὅτι μὲ τὴν ταπείνωση τῆς γυναίκας θὰ ντροπιαστεῖ καὶ τὸ δικό του ὄνομα ἐπηρεάζει κι αὐτὴ τὰ συναισθήματα τοῦ Ἔκτορα, ὠσπου ξεσποῦν στὸ τέλος μὲ τὴν εὐχή: «Μὰ κάλλιο νὰ μὴ ζῶ...»

Τὸ βλέπει κανεὶς καὶ μόνος του πόσο στενά δένονται μεταξύ τους οἱ δύο λόγοι, ὡς περιεχόμενοι καὶ ὡς μορφή, ὡς τὴν τελευταία λεπτομέρεια, μὲ ἀντιστοιχίες καὶ ἀντιθέσεις. Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ δύο πρόσωπα κατέχεται ἀπὸ τὴν ἐναγώνια ἐγνοια γιὰ τὴ μοίρα τοῦ ἄλλου. Ἀλλὰ ὅσο καὶ νὰ εἶναι δεμένα στὸν πόνο καὶ στὴν ἀγάπη τους, χάσμα βαθὺ χωρίζει τὸ εἶναι τους —ἀκριβῶς ὅπως ἡ εὐτυχία καὶ ἡ μεγαλοσύνη δὲν συνταιριάζουν.

Ἡ ἔνωση

Ἐδῶ ἡ πορεία τῶν πραγμάτων παίρνει μιὰ ξαφνικὴ καὶ ἀπρόσμενη τροπὴ. Ἐνα τρίτο πρόσωπο, γεμάτο πειστικότητα, μπαίνει στὴ μέση σὲ ὅσα συμβαίνουν καὶ ὁδηγεῖ ὅσα εἶχαν διασπαστεῖ σὲ πραγματικὴ ἔνωση: εἶναι τὸ παιδί, ὁ μικρὸς Ἀστυάνακτας.

Εἶναι καὶ πάλι ἔργο τοῦ ἐρμηνευτῆ νὰ καταλάβει καὶ νὰ ἐξηγήσει σωστὰ τὴ γλώσσα τῶν χειρονομιῶν, καθὼς ὁ Ἔκτορας ἀπλώνει τὰ χέρια, παίρνει τὸ παιδί καὶ τὸ παραδίδει ἔπειτα στὴ μάνα του. Εἶναι ἀλήθεια πῶς μπορεῖ νὰ γεννηθεῖ ἡ ὑποψία ὅτι ὁ ἐρμηνευτικὸς λόγος ἀποδίδει διπλὸ νόημα στὸ μορφολόγημα τοῦ Ὀμήρου, κάποιον συμβολισμό —δὲν θὰ ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ ὁ ποιητὴς παθαίνει κάτι τέτοιο. Ὁχι, κανένας «συμβολισμός»! Μόνο ὁ μεγάλοπνευστος σωστὸς χειρισμὸς, ὅπως ξεπετιέται ἀπὸ μιὰν ἀθέλητη σοφία, ποὺ συλλαμβάνει τὴ ζωὴ —ἐνῶ, σὲ πιὸ φτωχοὺς καιροὺς, θὰ βασάνιζε κανεὶς τὸ μυαλό του— τὴ ζωὴ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ συλλάβει ἀλλιῶς παρὰ εἰσχωρώντας στὸ ἀπλὸ νόημα τῆς.

Ὁ πατέρας ἀπλώνει τὰ χέρια νὰ πάρει τὸ παιδί, ποὺ τὸ κρατᾶ ἀκόμη ἢ παραμάνα. Τὸ παιδί τρομάζει, βάζει τὶς φωνές κι ἀντι-

στέκεται στὸν πατέρα, ποὺ φορᾶ τὴν ἀστραφτερὴ του περικεφαλαία μὲ τὴ σεινάμενη ἀλογοουρά. Οἱ γονεῖς γελοῦν, κι ὁ Ἔκτορας ὑποχρεώνεται νὰ βγάλει τὴν περικεφαλαία. Τώρα τὸ παιδί ἔρχεται στὸν πατέρα· ἐκεῖνος τὸ φιλᾷ καὶ προσεύχεται. Καὶ ὅταν τελειώνει τὴν προσευχή, τὸ παραδίδει στὴ μάνα του. Κι αὐτὴ, ποὺ πρὶν ἐκλαιγε, ἀρχίζει τώρα νὰ γελᾷ μέσα στὰ δάκρυά τῆς· καὶ ὁ Ἔκτορας τὴ χαϊδεύει. Αὐτὴ εἶναι ἡ μοναδικὴ τρυφερότητα τοῦ ἄντρα σὲ ὀλόκληρη τὴ σκηνή.

Ὅπως βλέπουμε ὁ δρόμος τοῦ παιδιοῦ πρὸς τὸν πατέρα του καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα στὴ μάνα ὑποχρεώνει τὰ πρόσωπα νὰ προσεγγίσουν. Στὸ τέλος θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πεῖ ὅτι οἱ τρεῖς τους ἀποτελοῦν ἓνα κλειστὸ πλαστικὸ σύμπλεγμα. Αὐτὴν τὴ στιγμή διὰ λέξε νὰ ζωγραφίσει ὁ Carstens, λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ θάνατό του, ζητώντας στὴ μελαγχολία του νὰ ἐκφράσει τὴ μοίρα ποὺ βάραινε πάνω στὶς μορφές.⁴ Τὸ ἴδιο ξεκάθαρη θεματικὰ εἶναι καὶ ἡ πορεία τῶν συναισθημάτων τῆς γυναίκας. Τὸ γέλιο ποὺ τῆς προκαλεῖ τὸ παιδί δὲν κατανακᾷ τὰ δάκρυά τῆς, μόνο ἀνακατεύεται μὲ αὐτά, μὲ ἴσα δικαιώματα.

Καὶ τί εἶναι αὐτὸ ποὺ ὁδήγησε ἐσωτερικὰ σ' αὐτὴ τὴν ἔνωση; Ἐνα εὐθυμο ἐπεισόδιο καί, μαζὶ, μιὰ πανηγυρικὴ προσευχή.

Ἡ ἀφέλεια τῆς παιδικῆς φύσης —ποὺ ὁ Ὀμηρος τὴν ξέρει καλά (Ο 362, Π 7)— κάνει τοὺς γονεῖς νὰ βάλουν τὰ γέλια, παρ' ὅλη τὴν πίκρα τους, καὶ αὐτὸ τοὺς ξαλαφρώνει καὶ τοὺς λευτερώνει. Ἀλλὰ δὲν φτάνει αὐτό: ἀπέναντι στὸν ἥρωα ὑψώνεται τώρα, ἀπρόβλεπτος ἀντίπαλος, τὸ παιδί. Κι ὅταν αὐτὸς ὁ μικρὸς συνήγορος τῆς γυναίκας διαμαρτύρεται μὲ τὸν τρόπο του γιὰ τὴν πολεμικὴ ἐμφάνιση τοῦ πατέρα, βλέπουμε πῶς ἡ ἀπόλυτη ἀφέλεια εἶναι πιὸ δυνατὴ ἀπὸ κάθε ἐπίμονη πίεση. Γιὰ μιὰ στιγμή τὸ παιδί πετυχαίνει σὲ μικρογραφία αὐτὸ ποὺ δὲν κατόρθωσε σὲ μεγάλη κλίμακα ἡ γυναίκα μὲ τὶς γεμάτες πάθος προτροπές καὶ μὲ τὶς λογικὲς συμβουλές τῆς: ἡ χάλκινη περικεφαλαία μὲ τὴν ἀλογοουρὰ ἀπιθώνεται στὸ χῶμα. Μὲ τὸ παιδί στὰ χέρια, ὁ πατέρας ἔχει τώρα γυρίσει στὸν κόσμον τῶν δικῶν του.

Ἵστερα προσεύχεται.

Τώρα βλέπει στὸ παιδί τὸ γιό. Πάλι ἀνοίγονται μπροστά του τὰ μελλούμενα· τὸ βλέμμα του ὅμως ἔχει πιά λυτρωθεῖ ἀπὸ κάθε βάρος. Ἡ ἐλπίδα, ποὺ δὲν τὴ ζητοῦσε γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, φωτίζει τὴν πνευματικὴ κληρονομιά ποὺ ἀφήνει στὸ γιό. Ὁ Ἔκτορας βλέπει νὰ διατηρεῖται καὶ νὰ μεγαλώνει ἡ ὑπόστασή του ὡς προστάτη τῆς Τροίας καὶ ὑπερασπιστῆ τῆς πατρίδας του στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀστυάνακτα ποὺ θὰ διαιωνίζει τὸ αἷμα του καὶ τὸ χαρακτήρα του. Κι ἄμποτες ἡ παλικαριά τοῦ γιοῦ νὰ δώσει χαρὰ στὴ μητέρα του.

Μὲ τὴν ἐλπίδα, μὲ τὸν πόθο καὶ μὲ τὴν εὐχὴ ὁ ἄνθρωπος βιώνει τὴν τάση του πρὸς τὸ ἰδανικὸ μὲ τὸν πιὸ ἀπλό, τὸν πιὸ πηγαῖο τρόπο· αὐτὸ ἰσχύει πολὺ περισσότερο γιὰ τὶς ἐλπίδες ποὺ ἔχουν οἱ γονεῖς γιὰ τὰ παιδιά τους. Καὶ τοῦ Ἔκτορα οἱ εὐχὲς γιὰ τὰ μελλούμενα τοῦ γιοῦ του ἔχουν αὐτὴ τὴ δύναμη, νὰ ὑψώνονται πάνω ἀπὸ τὸ παρόν, τὰ βάσανα καὶ τὶς ἐναντιότητες του· πατέρας καὶ μάνα βρίσκονται σύμφωνοι καθὼς ἀτενίζουν, κρυμμένο ἀκόμη μέσα στὸ παιδί, τὸ ὄραμα τοῦ γιοῦ, ὅπου ἡ ἐπαυξημένη ὑπόσταση τοῦ πατέρα θὰ εἶναι χαρὰ γιὰ τὴ μάνα.

Ἡ συνάντηση τοῦ Ἔκτορα καὶ τῆς Ἀνδρομάχης βρίσκει ἐδῶ τὸ στόχο της. Ὅταν ὁ Ἔκτορας βλέπει τὴ γυναίκα ἀμφίγλωμη ἀνάμεσα στὰ γέλια καὶ στὰ δάκρυα, ἡ καρδιά του ἀνοίγει. Τὸν εἶχε παρακαλέσει νὰ τὴ σπλαχνιστεῖ (οὐδ' ἐλεαίρεις, 407) καὶ τώρα τὴ σπλαχνίζεται (ἐλέησε, 484). Μόνο τώρα, ποὺ τὴν παρηγορεῖ, ἀπαντᾷ οὐσιαστικὰ στὸ λόγο της.

Δαιμονίη —κίνημένη ἀπὸ ἀνεξήγητη δύναμη, σπρωγμένη ἀπὸ κάποιον δαίμονα: μὲ τὴν ἴδια λέξη, δαιμόνιε, ποὺ δὲν μεταφράζεται, εἶχε ἀρχίσει κι αὐτὴ νὰ τὸν μαλώνει.⁵ Τώρα ὁ Ἔκτορας βλέπει στὸ πάθος τοῦ πόνου της, ποὺ ἡ Ἀνδρομάχη τὸν ἀφήνει χωρὶς μέτρο νὰ τὴν κατευθύνει, τὴν ἴδια αἰνιγματικὴ δύναμη μιᾶς ἀκυβέρνητης κι ἀλόγιστης ὀρμῆς ποὺ ἔβλεπε κι ἐκείνη στὸν ἀγώνα του. Καὶ συνεχίζοντας μιᾶ, ἀνοιχτὰ τώρα, γι' αὐτὸ ποὺ ἦταν ἡ ἔγνοια της, γιὰ τὴν πιθανότητα νὰ σκοτωθεῖ: κανενὸς ἄντρα τὸ

ὄπλο δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἀγγίξει, ἂν δὲν εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὴ μοίρα. Αὐτὴ τὴν παρηγοριὰ τῆς δίνει —τὸ δίχως ἄλλο μιὰ παρηγοριὰ ποὺ χαρίζει κουράγιο, ἢ, τὸ λιγότερο, τὴ δύναμη τῆς καρτερίας. Αὐτὴ ἡ παρηγοριὰ δὲν μειώνει τὴν ἥρωικὴ ἀποστολὴ τοῦ Ἔκτορα· πιὸ πολὺ τὴν ἐδραιώνει ἀπὸ καινούρια ἀποψη. Ὁ ἥρωας, ὅπου καὶ νὰ τὸν ὀδηγεῖ τὸ αἶσθημα τῆς τιμῆς, ὅπου καὶ νὰ τὸν τραβᾷ ἡ δόξα, δὲν μπορεῖ νὰ ἀποφύγει τὸν κλῆρο του, τὸ μοιράδι ποὺ τοῦ δόθηκε. Ἡ σκέψη ἀπλωσε καὶ πῆρε θρησκευτικὸ νόημα, ὅπως τὸ γνωρίζει ὁ Ὅμηρος: ὡς κατάφαση αὐτῶν ποὺ δὲν γίνονται νὰ ἀλλάξουν.

Χωρισμός

Στιγμὲς ἐσωτερικῆς ἀνάτασης δυναμώνουν τὸν ἄνθρωπο ἀπέναντι στὴ ζωὴ, ἀλλὰ περνοῦν καὶ φεύγουν, καὶ τότε ἔρχεται ἡ πραγματικότητα νὰ προβάλει τὶς προσγειωμένες της ἀπαιτήσεις. Δύσκολα μπορεῖ κανεὶς νὰ πεῖ πόσο ἀπότομα χωρίζει πάλι ὁ Ὅμηρος τοὺς δύο ἐνωμένους συζύγους, χωρὶς καθόλου νὰ γνοιάζεται γιὰ τὶς τρυφερότερες ἀπαιτήσεις μερικῶν ἀπὸ τοὺς μεταγενέστερους ἀναγνώστες του. Οἱ δύο περιοχές, ποὺ ἡ ἐρμηνεία μας προσπάθησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ τις ἀναγνωρίσει καὶ νὰ τις ξεχωρίσει, παρουσιάζονται τώρα σὲ ἔντονη ἀντιπαράθεση: σπίτι καὶ πόλεμος. Ὁ Ἔκτορας συστήνει νὰ γυρίσει ὁ καθένας στὸ χῶρο του. Ἐχοῦμε μπροστά μας ἕνα χωρίο στὸ παλιὸ ἔπος, ὅπου σὰν νὰ ἀκοῦμε προκαταβολικὰ τὸν Πλάτωνα. Αὐτὸ ποὺ τοὺς μένει εἶναι ὁ μίζερος βιοτικὸς κανόνας: καθένας στὴ δουλειά του, ἡ γυναίκα στὴ ρόκα καὶ ὁ ἄντρας στὸν πόλεμο.⁶

Ἡ σκηνὴ τελειώνει μὲ λίγες γραμμὲς. Ὁ Ἔκτορας σηκώνει τὴν περικεφαλαία του, ὁ χωρισμὸς εἶναι γιὰ τὴ γυναίκα δύσκολος καὶ τὰ δάκρυά της κυλοῦν ξανά. Καὶ ὅταν στὸ σπίτι οἱ γυναῖκες πνιγμένες στὸ κλάμα ἀρχίζουν νὰ μοιρολογοῦν, ζωντανὸν ἀκόμη, τὸν Ἔκτορα, γιὰ τὸν ἀκροατὴ τῆς Ἰλιάδας ὁ ἥρωας μένει ἀπὸ ἐδῶ κι ἐμπρός, ὅσο μεγάλη κατορθώματα καὶ ἂν πρόκειται νὰ κάμει, ἕνας ἀφιερωμένος στὸ θάνατο.

Ἡ βαθιὰ πειστικότητα, ἡ ἀπόλυτη φυσικότητα, ἡ ἀνεπιτήδευτη ἀλήθεια στὴ συνάντηση τοῦ Ἑκτορα καὶ τῆς Ἀνδρομάχης βασίζεται στὸ ὅτι ὁ Ὅμηρος, μὲ τὸν ἄντρα καὶ τὴ γυναίκα ποὺ συναντιοῦνται, ἔδωσε πραγματικὰ τὴ συνάντηση τοῦ «ἄντρα» καὶ τῆς «γυναίκας»· ἡ σκηνὴ βασίζεται σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μεγάλες διαμετρικὲς ἀντιθέσεις ποὺ στηρίζουν τὴ ζωὴ. Μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες δυνάμεις τοῦ Ὁμήρου εἶναι ὅτι μπορεῖ νὰ δημιουργεῖ μέσα σὲ διαμετρικὲς ἀντιθέσεις· ἔτσι παντοῦ στὸ ποίημα, μὲ τὸ παιχνίδι αὐτῶν τῶν ἀντιθέσεων, τοῦ φανερώνεται ἡ οὐσία τοῦ κόσμου.

4

Τὸ τέλος ξεπερνᾷ τὸ πλαίσιο τῆς σκηνῆς. Ποιὰ εἶναι ἡ θέση τῆς συνάντησης τοῦ Ἑκτορα μὲ τὴν Ἀνδρομάχη στὸ σύνολο τῆς Ἰλιάδας; Περιοριζόμαστε σὲ πραγματικὰ στοιχεῖα.

Αὐτὸ πρέπει νὰ τὸ κάνουμε, ἔστω καὶ μόνο γιατί μερικοὶ πίστεψαν ὅτι ἡ πράξις Ὁ Ἑκτορας στὴν Τροία γράφτηκε κάποτε ὡς αὐτόνομο ποίημα — μὲ ἄλλη μιὰ πρώτη σκηνή, χαμένη τώρα, ὅπου ὁ Ἑκτορας συναντοῦσε τὸν Πρίαμο καὶ τοὺς συμβούλους του.⁷ Ὡστόσο, μὲ μερικὲς κρίσεις γιὰ τὸ ὕφος, μὲ μιὰ δυὸ «ἀντιφάσεις» καὶ τὰ σχετικὰ συμπεράσματα δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ περιορίσει τόσο τὸ πλῆθος τῶν δυνατοτήτων στὴν πορεία τῆς δημιουργίας ἐνὸς μεγάλου ποιητικοῦ ἔργου ὥστε νὰ ἀπομένει μόνο ἡ μιὰ ἢ ἡ ἄλλη λύση. Ἐναν ποιητὴ π.χ. ποὺ δουλεύει «κατὰ σκηνές» εὐκόλα θὰ τὸν ὑποπτευθεῖ κανεὶς ὅτι δὲν διαμόρφωσε τὸ ἔργο του μόνο ἀπὸ ὑπάρχουσες πηγές, ποὺ τὶς διασκεύασε καὶ τὶς συμπλήρωσε μὲ δικές του ἐπινοήσεις, ἀλλὰ καὶ ὅτι υἱοθέτησε, μηχανικά, ὀλόκληρα «αὐτόνομα» ποιήματα. Ἐνας τέτοιος ποιητῆς, ἂν μάλιστα ἡ ἀπαγγελία τοῦ ἔργου του προορίζεται νὰ μοιραστεῖ σὲ πολλὰς μέρες, θὰ χρειαστεῖ νὰ δημιουργήσῃ μεταβατικὲς σκηνές, νὰ θυμίσει τὰ περασμένα καὶ νὰ προετοιμάσῃ τὰ μελλοντικά — πράγματα ὅπου δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ καθορίσει ἔτσι εὐκόλα ὡς

ποιοὺ ἀκριβῶς σημειῶ πρέπει νὰ εἶναι ὅλα ἀπόλυτα δικαιολογημένα.

Ἡ πράξις Ὁ Ἑκτορας στὴν Τροία, ἂν τὴ δοῦμε ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς πολεμικῆς πλοκῆς τῆς Ἰλιάδας, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ἐπεισόδιο. Ὡστόσο τὸ «ἐπεισόδιο» αὐτὸ παίξει ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸ πλαίσιο τῆς μεγάλης ἐχθρότητας μεταξὺ Ἀχιλλέα καὶ Ἑκτορα· ἡ ἐχθρότητα αὐτή, ἀπὸ τὴν τρίτη μέρα τῆς μεγάλης μάχης (Λ) καὶ πέρα, προβάλλεται ὅλο καὶ περισσότερο, γιὰ νὰ καλύψῃ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸ χῶρο τοῦ ποιητικοῦ ἔργου, ὅταν ὁ Ἑκτορας σκοτώσῃ τὸν Πάτροκλο (Π-Ρ). Ὁ μεγάλος ἀντίπαλος τοῦ Ἀχιλλέα δὲν μποροῦσε νὰ μείνῃ μιὰ σκιὰ μόνο. Ἐπρεπε νὰ ἀποκτήσῃ σάρκα καὶ ὀστά, ἡ μορφή του νὰ πλησιάσῃ τὸν ἀκροατὴ καὶ νὰ τοῦ γίνῃ οἰκεία στὶς ἥρωικὲς καὶ στὶς ἀνθρώπινες διαστάσεις της, στὴν οὐσία καὶ στὴ μοῖρα της. Αὐτὸ ἀκριβῶς προσφέρει ἡ πράξις αὐτὴ μὲ τὶς τρεῖς συναντήσεις: Ἑκτορα-Ἐκάβης, Ἑκτορα-Πάρη/Ἐλένης, Ἑκτορα-Ἀνδρομάχης. Χωρὶς αὐτὴν ἡ Ἰλιάδα εἶναι ἀδιανόγητη. Ὅπως ἡ τειχοσκοπία στὸ Γ, ὅπως ἡ ἐπιθεώρηση τῶν παραταγμένων στρατευμάτων ἀπὸ τὸν Ἀγαμέμνονα στὸ Δ, ὅπως ἡ ἀντιπαράσταση τοῦ Ἀχιλλέα μὲ τὸν Ἀγαμέμνονα στὸ Α, ἔτσι καὶ Ὁ Ἑκτορας στὴν Τροία ἀνήκει στὸν κύκλο τῶν πράξεων ποὺ μᾶς βοηθοῦν νὰ γνωρίσουμε, στὸ πρῶτο τρίτο τῆς Ἰλιάδας (Α-Η), τοὺς ἀνθρώπους, τὰ πράγματα καὶ τὶς συνθήκες. Μπορεῖ κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ ὅτι στὸ τμήμα αὐτὸ γνωρίζουμε τοὺς σπουδαιότερους ἥρωες τοῦ μεγάλου δράματος, τὸν Ἀχιλλέα, τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Ὀδυσσεά, τὸν Πάρη, τὸν Μενέλαο, τὸν Διομήδη κτλ. Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ὁ ποιητῆς ἄφησε νὰ ἐπεξεργαστεῖ καὶ νὰ παρουσιάσῃ τὴ μορφή τοῦ Ἑκτορα στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους τῆς Ἰλιάδας. Ἡ παραμονὴ τοῦ Ἑκτορα μέσα στὴν Τροία τὸν παρουσιάζει ὡς ὑπερασπιστὴ τῆς πόλης του, ἐνῶ ἡ μονομαχία του μὲ τὸν Αἴαντα, ποὺ ἀκολουθεῖ (στὸ Η), τὸν προβάλλει ὡς μεγάλο πολεμιστὴ. Ἡ συνάντηση μὲ τὴν Ἀνδρομάχη ἀποτελεῖ τὸ «ἔσωτερικὸ» κορύφωμα ὀλόκληρης αὐτῆς τῆς ἀμφίπλευρης παρουσίας τοῦ Ἑκτορα. Ἡ διάστασή του μὲ ὅ,τι τοῦ εἶναι πιὸ

κοντινό και πιό άγαπητό δείχνει, καθαρότερα από ότιδήποτε άλλο, ποιός πραγματικά είναι.

Η δύσκολη θέση του τρωικού στρατεύματος έξω από τα τείχη πιέζει σαν βραχνάς τη συνάντηση του Έκτορα με την Ανδρομάχη. Ο ποιητής δεν θα μπορούσε να αναπτύξει σε τόσο βάθος τη μορφή του Έκτορα, αν έλειπε αυτή ή βαριά άτιμόσφαιρα. Έτσι, για το χατίρι αυτής της έμπνευσης, βρέθηκε στην ανάγκη να απομακρύνει τον Έκτορα από το στρατό του τη δύσκολη εκείνη ώρα. Θα έλεγα ότι δεν τα καταφέρνει άσχημα ο ποιητής, όταν δικαιολογεί την άπιθανη απομάκρυνση του Έκτορα βάζοντάς τον να έκτελει μια αποστολή σχετική με τη λατρεία. Η δύσκολη θέση των Τρώων δημιουργήθηκε απλά και φυσικά ως συνέπεια της άριστείας του Διομήδη. Ο Διομήδης κατονομάζεται με έμφαση στα τελευταία λόγια της Ανδρομάχης (*Τυδέος άλκιμον υίόν*, Z 437).⁸ Αυτό συνδέει στενά την πράξη *Ο Έκτορας στην Τροία (Z)* με την άριστεία του Διομήδη στο E. Ένα σύνδεσμο με όσα προηγήθηκαν στο Γ δημιουργεί ή συνάντηση του Έκτορα με την Έλένη και τον Πάρη. Η Έλένη μιλά για τον άντρα της με την ίδια πονεμένη περιφρόνηση (Z 344) που χαρακτηρίζει τα λόγια της όταν ο Πάρης γυρίζει ντροπιασμένος από τη μονομαχία του με τον Μενέλαο (Γ 399, 428· πρβ. Γ 139κκ.). "Ότι ο Έκτορας στην αρχή προϋποθέτει πως ο Πάρης έχει θυμώσει, και γι' αυτό δεν παίρνει μέρος στη μάχη (Z 326), δεν άποτελεί λόγο να συμπεράνουμε ότι ή σκηνή προέρχεται από παλαιότερη και διαφορετική μορφή του έπους. Ο θυμός ήταν ένα έλάττωμα που συνόδευε την άρχοντιά των βασιλικών αυτών ήρώων, καθώς ζούσαν κυριαρχημένοι από μεγάλες όρμές· το θέμα άπαντά συχνά στο πρώιμο έλληνικό έπος, όπως και στην έπική ποίηση άλλων συγγενικών λαών — ήταν λοιπόν άπόλυτα φυσικό να το χρησιμοποιήσει ο ποιητής εύκαιριακά.

Η σκηνή του Έκτορα και της Ανδρομάχης, όπως και όλόκληρη ή πράξη *Ο Έκτορας στην Τροία*, είναι στενά δεμένη με τον περίγυρό της, δηλαδή το πρώτο τρίτο της *Ιλιάδας*, όπου ο

ποιητής βάζει πολύπλευρα και πλατιά τις βάσεις και αναπτύσσει τις συνθήκες της διήγησης.

Σε όλόκληρη τη συνάντηση του Έκτορα με την Ανδρομάχη κυρίαρχη σκέψη είναι ο έπικείμενος θάνατος του Έκτορα· στο τέλος ή σκέψη αυτή γίνεται για τον άκροατή βεβαιότητα. Έτσι το Z προοιωνίζεται την πτώση του Έκτορα στη μονομαχία του με τον Άχιλλέα (X), πολύ πριν ξεκινήσει ο ήρωας για τη νικητήρια πορεία του (Λ-Σ). Η συνάντηση στο Z είναι ή «τελευταία» συνάντηση των δύο συζύγων. Ο προσεχτικός αναγνώστης μπορεί να έπισημάνει ότι ο Έκτορας γυρίζει άκόμη μια φορά στην Τροία (H 310), όπου μπορούμε να υποθέσουμε ότι ξαναβλέπει την Ανδρομάχη. Άλλά αυτό δεν έχει καμιά σημασία για τον ποιητή, γιατί ο ίδιος δεν δείχνει πια μαζί τους δυο συζύγους. Μας δείχνει όμως την Ανδρομάχη άλλη μια φορά, στο τέλος του X, μετά το θάνατο του Έκτορα, με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι άδύνατο να μη θυμηθούμε την Ανδρομάχη του Z.

Γίνονται κι άλλοι συσχετισμοί ανάμεσα στο Z και στο τέλος της *Ιλιάδας*. Όλοφάνερους θεματικές όμοιότητες συνδέουν τους λόγους της Βρισηίδας και του Άχιλλέα (T 282κκ., 321κκ.), καθώς και του Πριάμου (Ω 486κκ.), με το λόγο της Ανδρομάχης στο Z. Και όταν στο τέλος του Ω τρεις γυναίκες, ή Ανδρομάχη, ή Έκάβη και ή Έλένη, μοιρολογούν πραγματικά γύρω από το νεκροκρέβατο τον Έκτορα, είναι οί ίδιες γυναίκες που είχε συναντήσει ο ήρωας στο Z. Και έδω, στα λόγια της Ανδρομάχης, ακούμε πάλι να ξαναγυρίζουν σκέψεις από τη συνάντηση του Z.

Τέλος, οί συσχετισμοί με τον Άχιλλέα: Στη συνάντηση του Έκτορα με την Ανδρομάχη ο Άχιλλέας συμμετέχει σαν σκιά στο βάθος της σκηνής. Μιλώντας για το φονιά του πατέρα και των άδερφών της ή Ανδρομάχη κατονόμαζε χωρίς να το καταλάβει και τον μελλοντικό έξολοθρευτή του άντρα της. Η Ανδρομάχη γνώριζε και την εύλαβική και σπλαχνική φύση του Άχιλλέα, κάτι που συμφωνεί με την εικόνα του όπως παρουσιάζεται σε όλοκληρη την *Ιλιάδα*.

Και με έναν άλλο τρόπο ο ποιητής είχε στο νοῦ του τὴ μορφή τοῦ Ἀχιλλέα, ὅταν σχεδίαζε τὴ μορφή τοῦ Ἑκτορα στὸ Ζ. Εἶδα-
με ὅτι ὁ ἀκροατὴς βεβαιώνεται, καὶ μάλιστα στὸ τέλος τῆς σκη-
νῆς, γιὰ τὸν γρήγορο θάνατο τοῦ Ἑκτορα. Ὅστοςὸ ο ποιητὴς ἀ-
ποφεύγει νὰ δώσει στὸν ἴδιο τὸν Ἑκτορα τὴ βέβαιη ἐπίγνωση τοῦ
κοντινοῦ θανάτου, ὅπως τὴν ἔχει ὁ Ἀχιλλέας ἀπὸ τὴν πρώτη κιό-
λας συνάντησή με τὴ μητέρα του (Α). Ὁ Ἑκτορας σκέφτεται καὶ
λογαριάζει τὸ θάνατο. Πιστεύει πὼς κάποτε θὰ καταστραφεῖ ἢ
Τροία —ἀλλὰ ἐλπίζει πάλι γιὰ τὸ γιό του. Τὴ διάστασή του με
τὸν Πάρη θέλει νὰ τὴν ἐξομαλύνει ὅταν θὰ γιορτάζουν τὴν ἀπε-
λευθέρωση καὶ θὰ ἔχουν διώξει τοὺς Ἀχαιοὺς ἀπὸ τὴ χώρα (Ζ
526). Φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς ἤξερε καλὰ τί ἔκανε ὅταν, στὴ σκη-
νὴ τῆς συνάντησης, ἔβαζε τὸν Ἑκτορα νὰ στέκει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ
στὴ σκιά τοῦ θανάτου, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ δίνει συνάμα τὴ δυνα-
τότητα νὰ δρᾷ ἀνοιχτὰ καὶ ἐλεύθερα μέσα ἀπὸ τὴ βεβαιότητα τοῦ
θανάτου του —αὐτὸ τὸ προνόμιο τὸ κράτησε γιὰ τὸν μεγαλύτερο
ἥρωα τῆς Ἰλιάδας καὶ γιὰ κανέναν ἄλλο. Αὐτὸ θὰ ξεκαθαρίσει
ἀργότερα, ὅταν δοῦμε τὰ πράγματα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Ἀχιλ-
λέα.

5

Ἄς γυρίσουμε ἄλλη μιὰ φορὰ νὰ δοῦμε, ἀπὸ μεγαλύτερη τώρα
ἀπόσταση, τὸν Ἑκτορα καὶ τὴν Ἀνδρομάχη τοῦ Ὀμήρου. Τὴ
νέα σκοπιὰ μᾶς τὴν προσφέρει ὁ Σοφοκλῆς: στὸν *Αἴαντα*, στὴ
σκηνὴ τῆς Τέκμησας, ὁ τραγικὸς ξαναπαίρνει καὶ παρουσιάζει
σὲ ἐξελιγμένη μορφή τὸν ἀποχαιρετισμὸ Ἑκτορα καὶ Ἀνδρομά-
χης. Κινημένη ἀπὸ ἄλλο πνεῦμα ἢ νέα γραφὴ φέρνει στὸ φῶς χα-
ρακτηριστικὰ ποὺ κρύβονταν στὸ παλιὸ θέμα, ἀλλὰ ὁ Ὀμηρὸς δὲν
τὰ πρόσεξε καὶ τὰ ἄφησε ἀδιαμόρφωτα, γιὰτὶ δὲν συμφωνοῦσαν
με τὴ γραμμὴ του.

Ἐπιμονὴ τῆς γυναίκας ποὺ ἀγαπᾷ καὶ παλεύει γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ
ἄντρα της, ἄμυνα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἄντρα, ὑποθήκες τοῦ πατέ-

ρα στὸ γιό: αὐτὰ τὰ βασικὰ χαρακτηριστικὰ τὰ ξαναβρίσκουμε
στὸν Σοφοκλῆ (*Αἴας* 485κκ.). Γιὰ τὸν Αἴαντα ὅμως ἡ μοιραία
καταστροφὴ ἀποτελεῖ ἤδη πραγματικότητα. Ὁ ἀγὼνας τῆς γυ-
ναίκας γίνεται γιὰ νὰ προλάβει ὄχι τὴν ὀρμὴ τοῦ ἄντρα γιὰ δράση,
ἀλλὰ τὴν ἀμετακίνητη ἀπόφασή του νὰ πεθάνει. Ἡ ἄβυσσος τῆς
μοίρας του χωρίζει τὸν Αἴαντα ἀπὸ τὴ γυναίκα· ἡ φωνὴ της μόλις
ποὺ τὸν φτάνει. Τὸ παιδί δὲν γίνεται ἐδῶ μεσολαβητής. Ὁ πατέ-
ρας εἶναι μόνος με τὸ γιό του, μόνος με τὸν ἑαυτὸ του, καθὼς μι-
λᾷ στὸ παιδί —ὄχι στοὺς θεοὺς. Ἡ δράση δὲν ὀδηγεῖ στὴν ἔνωση.
Σ' αὐτὴ τὴ σκηνὴ τὸ χάσμα ἀνοίγει ἀκόμη πιὸ πολύ. («Σπλαχνί-
σου» ἦταν ἡ παρὰκλήση τῆς Ἀνδρομάχης. «Μαλάκωσε» (μαλάσ-
σου) φωνάζει ἡ Τέκμησσα (594). Γιὰτὶ αὐτὸ ποὺ ἦταν στὸν Ἑ-
κτορα σταθερὴ θέληση, στὸν Αἴαντα γίνεται ἀπάνθρωπη σκληρό-
τητα. Στὴ σκηνὴ κυριαρχεῖ κάτι φοβερὰ ὀριστικό, ποὺ ἦταν τε-
λείως ἄγνωστο στὸν Ὀμηρο. Αὐτὸ ὑποχρεώνει τὸν τραγικὸ νὰ πα-
ραλλάξει πολλὰ ἐπιμέρους στοιχεῖα. Ἔτσι ἡ ἴδια ἢ γυναίκα —καὶ
ὄχι ὁ ἄντρας— σκέφτεται πὼς μιὰ μέρα θὰ εἶναι σκλάβο (497κκ.).⁹

Τὰ λόγια τῶν τραγικῶν αὐτῶν ἀνθρώπων ἀκούγονται σὰν ἀπὸ
κάποιον ἄλλο κόσμο, καὶ αὐτὸ μᾶς κάνει νὰ αἰσθανόμαστε ἀκόμη
πιὸ ἔντονα τὴ φρεσκάδα καὶ τὴν ἀφέλεια τοῦ Ὀμήρου. Στὸν Ὀ-
μηρο τὰ λόγια τοῦ ἄντρα καὶ τῆς γυναίκας ἔμοιαζε νὰ μὴν ἔχουν
συνείδηση τῶν ὄσων ἐκφράζουν. Ὁ λόγος φούσκωνε καὶ κυλοῦσε,
καὶ ὅμως ὑποτασσόταν καὶ ἔπαιρνε ξεκάθαρους δρόμους. Τὴν ἀ-
πλὴ λέξι τὴν τριγύριζε ἓνα σμάρι ἀπὸ συνοδευτικὸς τόνους, καὶ
στὴν ἀκολουθία της βρίσκονταν σκέψεις ποὺ δὲν εἶχαν βρεῖ τὴν
ἐκφρασή τους. Ἀντίθετα, οἱ ἄνθρωποι τοῦ Σοφοκλῆ, ἂν τοὺς δοῦ-
με ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ Ὀμήρου, στὰ λόγια τοὺς δείχνουν νὰ ἔχουν
σκεφετῆ, νὰ ξέρουν, νὰ ἐκφράζουν καὶ νὰ ὑποστηρίζουν πάρα πολ-
λά. Στὴ θέση τῆς ὀρμῆς ποὺ κυβερνοῦσε τοὺς ἀνθρώπους τοῦ Ὀ-
μήρου δρᾷ τώρα, σίγουρη γιὰ τὸ σκοπὸ της, ἡ θέληση. Στὸν Ὀ-
μηρο, ἀθέλητες ἐσωτερικὲς παρορμήσεις· στὸν Σοφοκλῆ, συσπει-
ρωμένες καὶ περιτεχνες δυνάμεις. Κάποιος κρυφὸς τόνος πίσω ἀ-
πὸ τὰ λόγια τοῦ Ἑκτορα φανέρωνε πὼς ὁ ἥρωας ἔνιωθε νὰ τὸν

βασανίζει ή ντροπή, που οι άνθρωποι θα δείχνουν άργότερα με τὸ δάχτυλο τῆ γυναίκα του (Ζ 460). Ἡ Τέκμησσα τὸ λέει καθαρά (505):

...τί ντροπή γιά σένα
καί τῆ γενιά σου θά ἔναι αὐτά τὰ λόγια!¹⁰

Καί ἡ Ἄνδρομάχη καί ἡ Τέκμησσα ἐπιχειροῦν νά πείσουν τὸν ἄντρα τους με παρακάλια. Ἡ Ἄνδρομάχη (Ζ 429κ.):

Ἐχτορα, τώρα ἐσὺ πατέρας μου καί σεβαστή μου μάνα
κα ἀδέρφι...

Ἡ Τέκμησσα (518):

Τί λοιπὸν θά μποροῦσε νά μοῦ γίνε
πατρίδ' ἀντίς ἐσένα καί ποιά πλούτη;
Ἐσὺ εἶσαι κι ἡ ζωὴ κι ὁ θάνατός μου...

Στὸν Ὀμηρο ἡ θέληση τῆς γυναίκας νά πείσει τὸν ἄντρα εἶναι σὰν νά κινεῖται κατευθείαν ἀπὸ τὴν καρδιά τῆς στὴν καρδιά του. Ἄλλὰ οἱ «ρητορικές» ἐρωτήσεις τῆς Τέκμησσας ἀποτελοῦν ἕνα εἶδος συλλογισμοῦ, ἕνα εἶδος ἐκκλήσης στὴ στοχαστικὴ κατανόηση. Γενικά, ὁ λόγος στὸ στόμα τῶν ἀνθρώπων τῆς τραγωδίας παρουσιάζεται νά ξεκινᾷ ἀπὸ γενικὲς ἀρχές καί ἀλήθειες διατυπωμένες σὲ στρογγυλὰ ἀποφθέγματα, που κατευθύνουν τὴν ὁμιλία (485, 520κ.). Ὁ τραγικὸς λόγος παραπέμπει κάθε στιγμὴ σὲ κάτι που εἶναι πέρα ἀπὸ αὐτόν: ὅποιος μιλᾷ παίρνει τὴ στάση ἑνὸς ἀνθρώπου που δὲν κάνει ἄλλο ἀπὸ τὸ νά ἀντιπροσωπεύει κάτι ἀνώτερο, ἔγκυρο, καί νά ἐπικαλεῖται κάτι ἀκατάλυτο. Εἶναι μεγάλη ἡ διαφορὰ ἀπὸ τὸν Ὀμηρο στὴν τραγωδία, ὅπου ὁ κόσμος κινδυνεύει νά ἀπογυμνωθεῖ τελείως ἀπὸ τὰ προστατευτικά του καλύμματα. Τὸ νιώθει κανεὶς πῶς ἡ ἑλληνικὴ ποίηση ἔχει στὸ μεταξὺ προχωρήσει στὸ δρόμο που μοιραῖα τὴν ὀδηγεῖ στὴ φιλοσοφία. Ἐνα ἀνώτερο, οὐσιαστικὸ («εἶναι») ζητᾷ νά ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν ἀνυποψίαστη ὑπαρξιακὴ συμμετοχὴ στὴν πραγματικότητα καί τὴν αὐτοκατάφασή τῆς, καί αὐτὸ τὸ «εἶναι» πρέπει νά ἀναζητηθεῖ στὴν πλάνη που κυβερνᾷ τὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων καί στὸ

διχασμὸ τῆς καρδιάς τους. Καί στὸν Ὀμηρο τὰ πάθη ἦταν βαριά καί ἐξοντωτικά· τώρα ὅμως ἔγιναν ὡμὰ καί ἀπροκάλυπτα.

Μιὰ ματιὰ ἀκόμη στὰ λόγια που ἀπευθύνει καί ὁ Αἴας στὸ γιό του, καθὼς τὸν κρατᾷ στὴν ἀγκαλιά. Εὐχεται καί αὐτὸς νά τοῦ μοιάσει ὁ γιός του, ἀλλὰ ἡ εὐχὴ του ἐκφράζεται με περισσότερο πάθος, πιὸ προσωπικά: νά γίνε ἴδιος ὁ πατέρας του, ἀδιάφορος μπροστὰ στὸ φόνο καί στὸ αἷμα, καί πάνω ἀπ' ὅλα νά ξέρει νά μισεῖ. Οὔτε ὁ Αἴας ἐπιμένει στὸ ὄραμα τοῦ ἥρωισμοῦ τοῦ παιδιοῦ του· τὸν σταματᾷ ἡ «γλυκιὰ» ἔλλειψη συναίσθησης που διακρίνει τὸ παιδί, τὸ ὁποῖο δὲν ξέρει ἀκόμη τί θά πεῖ χαρὰ καί λύπη — ἡ παιδικὴ ἀθωότητα, ὅπως θά λέγαμε σήμερα. Αὐτὴν τοῦ τῆ «ζηλεύει». Καί ἡ γεμάτη παιχνίδια ζωὴ τοῦ παιδιοῦ, που δὲν γνωρίζει ἀκόμη τί θά πεῖ βαριά ἀνάσα, αὐτὴ ἄς εἶναι ἡ «χαρὰ τῆς μάνας». Βέβαια, στὸν Ὀμηρο οἱ γονιοὶ γελοῦν γιὰ τὴν ἀξιαγάπητη ἀθωότητα τοῦ παιδιοῦ τους· ὁ ποιητὴς ὅμως δὲν γνωρίζει αὐτὸ τὸ μελαγχολικὸ, νοσταλγικὸ βλέμμα που μέσα στὸ παιδί βλέπει «τὸ παιδί», σὰν κάτι που ὁ ἄντρας τὸ ἔχασε μιὰ γιὰ πάντα. Ὁ Ὀμηρος δὲν γνωρίζει οὔτε τὴν καταπληγισμένη, τσακισμένη ψυχὴ, που ἡ μοίρα τῆς τὰ ἀρνῆθηκε ὅλα, ἔξω ἀπὸ τὴ μεγαλοσύνη. Ὁ Ἐκτορας εὐχεται νά γίνε τὸ παιδί του καλύτερο ἀπὸ αὐτόν. Ἄλλὰ ὁ Αἴας:

Εἴθε, γιέ μου, πιὸ εὐτυχισμένος νά ἔσαι
ἀπὸ μένα, μὰ σ' ὅλα τ' ἄλλα σου ὅμοιος
καί δὲ θά ἔσων κακός!

Εὐτυχία, προκοπή, ζωὴ — χρέος, μεγαλοσύνη, πράξη: αὐτὲς ἦταν οἱ δυνάμεις που ἔστεκαν ἀντίμαχες στὴν ὀμηρικὴ Ἄνδρομάχη καί τὸν Ἐκτορα. Τὶς ζοῦσαν καί οἱ δύο τους, δὲν τὶς ἀντιπροσώπευαν· πιὸ πολὺ τὶς ἀκολουθοῦσαν παρὰ τὶς γνώριζαν, καί ὅπωςδήποτε δὲν καταλάβαιναν τὴν ἀντιθετικὴ τους φύση. Στὴν τραγωδία οἱ ἴδιες δυνάμεις συγκροτοῦνται τώρα μέσα στὴν ψυχὴ ἑνὸς ἀνθρώπου. Ὁ ὀμηρικὸς Ἐκτορας δὲν στέκει διχασμένος ὅπως ὁ Αἴας τοῦ Σοφοκλῆ. Τὸ ψυχικὸ βάθος τοῦ τραγικοῦ ἀνθρώπου μᾶς βοηθᾷ νά γνωρίσουμε τὴ ζωτικὴ δύναμη τοῦ ὀμηρικοῦ ἥρωα.